

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Tatiana Škvarkovská

**Čo predchádzalo Pražskej jari?
Diverzifikácia v KSČ v rokoch
1953-1968.**

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: Tatiana Škvarkovská

Vedoucí práce: Mgr. et M.A. Jan Charvát, Ph.D.

Rok obhajoby: 2016

Bibliografický záznam

Škvarkovská, Tatiana. Čo predchádzalo Pražskej jari? Diverzifikácia v KSČ v rokoch 1953-1968. Praha, 2016. 67s. Bakalárska práca (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálných vied, Institut politologických štúdií. Katedra politologie. Vedoucí práce Mgr. et M.A. Jan Charvát, Ph.D.

Abstrakt

Táto práca sa zaoberá vývojom na československej politickej scéne a predovšetkým v Komunistickej strane Československa v období 1953-1969. Jedným z hlavných znakov tohto obdobia je čiastočné uvoľnenie komunistického režimu, čo umožnilo formovanie a reprezentáciu politických skupín a hnutí, ktoré mali záujem o spoluprácu na formovaní politiky krajiny s vedúcou stranou. Práca sa sústreďuje na najväčšie a najvýraznejšie skupiny, ktoré by sa v tomto období mohli považovať za opozičné, ale aj na jednotlivé skupiny vznikajúce priamo v KSČ, ktoré mali naozajstný vplyv na politické dianie.

Práca je rozdelená na 6 hlavných kapitol. V úvode sa zaoberá ideológiou strany, jej vznikom, formovaním a cestou k moci. Ďalej sa venuje roku 1953 a vývoju v nasledujúcom období, ktorý bol významným mílnikom v období komunistickej vlády nie len v Československu, ale aj naprieč ostatnými krajinami ZSSR. Nasledujúce kapitoly sa venujú jednotlivým prevažne politickým skupinám, ktoré v tomto období vznikli alebo obnovili svoju činnosť, či už v strane alebo mimo nej. V závere sa nachádza zhrnutie skúmaných udalostí.

Abstract

The main aim of this thesis is development on the field of Czechoslovak political scene, especially in Communist Party of Czechoslovakia between years 1953-1969. One of the main characteristics of this period is partial easing of policy, which led political groups and movements, which were interested in cooperation with the main party, to form and represent themselves. The main focus of this thesis falls on the biggest and the most significant groups, which could be regarded to as the opposition, but also on the groups formed directly in the Communist Party, which had actual influence on policy making.

The thesis is divided into 6 main chapters. It focuses on ideology of the party, its formation and power acquiring in the beginning. Next chapters are about changes in 1953 and the following period, because the year itself was a great milestone in the communist era not only in Czechoslovakia but also in other countries of USSR. Next chapters main focus is on mostly political groups not only in the Communist Party. The summary of the researched events is in the end of the thesis.

Kľúčové slová

Komunistická strana Československa, Opozícia, Pražská jar, 1953-1969, Československo

Key words

Communist Party of Czechoslovakia, Opposition, Prague Spring, 1953-1969, Czechoslovakia

Rozsah práce: cca 115 695 znakov vrátane medzier

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola využitá k získaniu iného titulu.
3. Súhlasím s tým, aby práca bola sprístupnená pre študijné a výzkumné účely.

V Prahe dňa 10.5.2016

Tatiana Škvarkovská

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada pod'akovala vedúcemu svojej práce Mgr. et M.A. Janovi Charvátovi, Ph.D. za hodnotné rady, pripomienky a konzultácie počas písania tejto práce.

**Institut politologických studií
Projekt bakalářské práce**

**Čo predchádzalo Pražskej jari?
Diverzifikácia v KSČ v rokoch 1953 - 1968**

Riešiteľ: Tatiana Škvarkovská

Školiteľ: Mgr. et M.A. Jan Charvát, Ph.D.

Rok zadania práce: 2014/2015

Dátum: 26/5/2015

Zameranie práce:

Témou tejto práce je vývoj predovšetkým vnútri KSČ v rokoch pred Pražskou jarou. Práca sa týka obdobia od roku 1953 až 1968 a mapuje vývoj v zmýšľaní ľudí, či už v KSČ alebo mimo nej, ktorý viedol k pokusu o zmenu režimu v roku 1968. Práca sa nebude týkať Pražskej jari samotnej, len tomu, čo jej predchádzalo. Toto obdobie nie je pre mnohých veľmi atraktívne, keďže je ohraničené dvoma významnými rokmi, ktoré verejnosť zaujímajú viac.

Cieľ práce:

Cieľom práce je vyplniť medzeru a poskytnúť ucelený prehľad rôznych skupín a členov KSČ, ktorí sa pokúsili o zmenu režimu. Taktiež sa pokúsim o jednotný opis tohto obdobia, ktoré je známe väčšou slobodou ako v rokoch pred 1953 a po 1968. Práca poskytne aj krátke profily najvýznamnejších osobností strany, ktoré sa pričínili pri chystaní prevratu. Táto práca bude poskytovať informácie aj o politických procesoch, ktoré sú jednou z najvýznamnejších súčastí tohto obdobia.

Prehľad literatúry:

K tomuto obdobiu v KSČ bolo napísaných viacero odborných kníh a článkov, ktoré sú k dostaniu v Ústave pro soudobé dějiny AV ČR a Ústave pro studium totalitních režimů. V ÚSTR je dostupná aj široká zbierka Rudého práva, z ktorej budem taktiež čerpať.

Informácie o udalostiach roku 1953 budem čerpať z kníh *Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky: Studie a dokumenty* od Dany Musilovej a *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko* od Michala Barnovského.

Opozičnými skupinami mimo KSČ sa zaoberá kniha Jiřího Hoppe - *Opozice'68*. Mnoho informácií o vnútorných pomeroch v KSČ sa nachádza v knihách Karla Kaplana.

Dokumentácia týkajúca sa politických procesov ale aj mnohých ďalších je dostupná na webových stránkach ÚSTR.

Pokúsim sa aj o štúdium materiálov v Národnom archíve.

Metodológia:

Práca bude založená na kvalitatívnom výzku, predovšetkým na skúmaní literatúry, dobových dokumentov a archívnych dokumentov. V práci sa pokúsim zodpovedať otázky týkajúce sa osôb, ktoré v rokoch 1953 až 1968 prispeli k pokusu o zmenu fungovania ČSR. Medzi tieto otázky patria:

Ako sa zmenila situácia v krajine po udalostiach roku 1953?

Aké skupiny sa vytvorili v opozícii proti KSČ, kto boli ich členovia a aké boli ich požiadavky?

Aké skupiny sa vytvorili vnútri KSČ, kto boli ich členovia?

Osnova práce:

1. Úvod
2. Metodológia
3. Historické vymedzenie obdobia
4. Zmeny roku 1953
5. Opozícia proti KSČ
6. Opozícia vnútri KSČ
7. Reformisti
8. Záver

Zoznam literatúry:

BARNOVSKÝ, Michal. 2002. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953-1957)*. Vyd. 1. Brno: Prius, 183 p. ISBN 80-728-5013-X.

HOPPE, Jiří. 2009. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 390 p. ISBN 80-726-0216-0.

KAPLAN, Karel. 2000. *Kronika komunistického Československa*

KAPLAN, Karel. 2000. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 323 p. ISBN 80-723-9061-9.

KAPLAN, Karel. 2002. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 425 s. Knihy, dokumenty. ISBN 80-723-9135-6.

KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. 2008. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister, 253 s., xvi s. obr. příl. ISBN 978-807-3640-491.

MANAK, Jiri. 1995. *Promeny strany moci: studie a dokumenty k vývoji Komunistické strany Československa v období 1948-1968, Volume 1*. Praha: ÚSD.

MUSILOVÁ, Dana. 1994. *Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky: Studie a dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

RUPNIK, Jacques. 2002. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Academia, 284 p. ISBN 978-802-0009-579.

Ústav pro studium totalitních režimů [online]. 2014. [cit. 2015-05-13]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/>

Obsah

Úvod.....	2
Metodológia.....	3
Ideologický rámec.....	4
Historický rámec.....	6
Zmeny roku 1953.....	12
Zmeny režimu po roku 1953	17
Opozícia KSČ.....	18
Sociálna demokracia	19
K 231.....	22
Klub angažovaných nestranníkov	25
Politické procesy a slovenskí buržoázni nacionalisti	29
Buržoázni nacionalisti	31
Proreformní politici v KSČ.....	35
Vývoj po auguste 1968.....	43
Záver	45
Summary	48
Použitá literatúra.....	50

Úvod

Komunizmus je nepopierateľne jednou z najdôležitejších ideológií 20. storočia, predovšetkým v krajinách ZSSR. V Československu tomu nebolo inak. Komunistická strana Československa vznikla v 20. rokoch minulého storočia a od svojho vzniku bola súčasťou politického systému krajiny. Silný vplyv získala v roku 1948, kedy kvôli nezhodám vo vláde dostala neobmedzenú moc v Československu, čo viedlo k úzkemu prepojeniu československej politiky s politikou ZSSR. V republike však narastala nespokojnosť s touto vládou, ktorá sa vyznačovala prenasledovaním "nepriateľov režimu", častými politickými procesmi a veľmi obmedzenou slobodou. Nespokojnosť eskalovala po udalostiach v roku 1953, kedy bola zavedená utajovaná menová reforma. Tento rok bol však významný aj úmrtím prezidenta K. Gottwalda a J. V. Stalina, čo viedlo k nariadeniu prijatia politiky "nového kurzu" priamo z Moskvy. Táto politika sa mala vyznačovať väčšou slobodou, uvoľnením režimu a nápravou pomerov. V Československu jej zavádzanie nebolo rýchle, ale postupom času aj na tomto území došlo k čiastočnému uvoľneniu, čo viedlo k vzniku alebo obnoveniu rôznych predovšetkým politických uskupení, ktoré mali záujem spolupodieľať sa na politických rozhodnutiach a vývoji v krajine. Personálnymi zmenami prešla aj samotná vládnuca strana, ktorá v skúmanom období, predovšetkým v 60. rokoch, smerovala krajinu k väčšej demokratizácii a slobode. Toto viedlo k zásahu zahraničných vojsk, nastoleniu tvrdého režimu a normalizácii.

Hlavným cieľom tejto práce je poskytnúť ucelenú mapu nových alebo obnovených skupín v KSČ aj mimo nej v rokoch 1953-1969, ktoré by sa mohli považovať za opozíciu konzervatívneho krídla komunistickej strany pred obdobím Pražskej jari ale hlavne počas nej. Taktiež by mala priniesť stručný prehľad zmien a vývoja v politike a jej dopadom na obyvateľstvo v skúmanom období.

K napísaniu tejto práce bola použitá predovšetkým domáca literatúra sústredená v knižniciach *Ústavu pro studium totalitních režimů* a *Ústavu pro soudobé dějiny*. Poznatky o počiatočných rokoch a ideológii KSČ bola využitá predovšetkým kniha J. Rupnika *Ďejiny komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci*, ktorá mapuje vývoj komunizmu na našom území už od 19. storočia. Ďalším autorom, ktorého mnohé publikácie boli veľkým prínosom pre písanie tejto práce bol K. Kaplan.

Jeho publikácie poskytujú široký záber informácií o KSČ. Medzi použité knihy patria napr. knihy *Kronika komunistického Československa*, *Kořeny československé reformy 1968*, *Československo v letech 1945-1948* a i. K napísaniu častí o opozičných skupinách mimo KSČ boli použité predovšetkým publikácie autora J. Hoppe, ktoré sa touto problematikou zaoberajú, a to hlavne *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara* a *Dvoji identita Klubu angažovaných nestraníků: před invází 1968 a po pádu komunismu 1989*, ale aj dokumenty z archívov *Ústavu pro soudobé dějiny* a Národného archívu. Dôležitým médiom tohto obdobia bol denník *Rudé právo*, preto boli články v ňom publikované prínosné aj pre skúmanie udalostí z obdobia v rokoch 1953-1969.

Pôvodným zámerom práce bolo kompletne mapovanie opozície v období pred Pražskou jarou. Výzkum však ukázal, že najdôležitejšie obdobie pre rozvoj opozície v rokoch 1953-1969 bolo práve obdobie Pražskej jari, preto nebolo možné ho vynechať. Toto obdobie prinieslo nie len formovanie a reprezentáciu opozičných skupín ale aj diverzifikáciu v samotnej KSČ. Z dôvodu limitovaného rozsahu poskytuje táto práca stručný prehľad najväčších a najvýraznejších z nich.

Metodológia

Metodológia tejto bakalárskej práce bude postavená predovšetkým na teoretickom postupe. Postupovať budem indukčne, teda z literatúry a dokumentov. Kvalitatívna metóda výskumu bude hlavne deskriptívneho charakteru a bude zameraná na prípadovú štúdiu KSČ v danom období. Táto prípadová štúdia bude vychádzať primárne z literatúry, pokúsim sa o čerpanie poznatkov zo súčasnej aj dobovej literatúry predovšetkým od domácich ale aj od zahraničných autorov. Medzi ďalšie metódy výskumu budú patriť aj analýza straníckych dokumentov KSČ, analýza dobovej tlače, hlavne denníka *Rudé právo* vydaného v skúmanom období.

Hlavnou skúmanou otázkou bude " Aké skupiny sa vytvorili v opozícii proti KSČ medzi rokmi 1953 a 1969, kto boli ich členovia a aké boli ich požiadavky?". Ďalšie skúmané otázky budú "Ako sa zmenila situácia v krajine po udalostiach roku 1953?" a " Aké skupiny sa v skúmanom období vytvorili vnútri KSČ, kto boli ich členovia?".

Výsledná práca by mala mapovať vývoj v KSČ a zmenu zmýšľania v období uvoľnenia režimu predovšetkým v strane, ale aj mimo nej. V úvode sa práca bude zaoberať aj historickým rámcom tohto obdobia, predovšetkým vznikom a vývojom KSČ pred rokom 1953 a komunistickou ideológiou.

Ideologický rámec

Socializmus je jednou z ideológií, ktoré vznikli v náväznosti na Veľkú francúzsku revolúciu. Zo socializmu sa postupne formovalo niekoľko ďalších smerov, medzi nimi aj komunizmus. So socializmom mali niekoľko spoločných znakov, najvýraznejším z nich bolo pravdepodobne považovanie súkromného majetku za zdroj nespravodlivosti a nerovnosti v spoločnosti. Liekom na tento problém malo byť vytvorenie spoločného vlastníctva výrobných prostriedkov a zrušenie vlastníctva súkromného. Rozdiely v teóriách socialistov však boli stále výraznejšie a začiatkom 20. storočia na 3. zjazde Ruskej sociálnodemokratickej robotníckej strany v Bruseli v roku 1903 sa socialistické hnutie rozdelilo na socialistov, neskôr sociálnych demokratov, vedených prof. Martovom a väčšinové bolševické hnutie v čele s Leninom, z ktorých sa neskôr stali komunisti. V ďalšom vývoji socialisti objavili čaro súkromného vlastníctva, upustili od myšlienky kolektívneho vlastníctva a sústredili sa predovšetkým na vnucovanie rovnostárskeho ideálu spoločnosti.¹

Na druhej strane komunizmus sa stal jednou z najdôležitejších ideológií 20. storočia, nakoľko bola táto politická teória vyskúšaná aj v praxi. V praxi sa snahy o zavedenie komunizmu spájali vždy s totalitou, obmedzovaním osobných slobôd, štátnou kontrolou nad všetkými aspektami života spoločnosti či prenasledovaním nepohodlných skupín. Najvýraznejším znakom komunizmu sa však stalo odmietanie demokracie a slobodných demokratických volieb. Aj preto sa z mnohých socialistov v minulom storočí stali zároveň antikomunisti. Tí, ktorých táto prax ale neodradila sa s komunistami často spojčovali v ľavicových alianciách.

¹ JOCH, Roman. Socializmus a komunizmus: styčné body a rozdíly. In: FAJMON, Hynek, Stanislav BALÍK a Kateřina HLIUŠKOVÁ. *Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 13-17. ISBN 978-80-7325-158-1.

Socializmus sa prvýkrát vyskytol v Česku už v 19. storočí, kedy bol český socializmus spätý s rakúskym a nemeckým, ktorý reprezentovala nemecká sociálna demokracia. Pred rozpadom Rakúsko - Uhorska existovali dva smery reprezentujúce socializmus - nacionálny a austromarxistický² a oba smery sa stretli v sociálnodemokratickej strane. Najväčším rozdielom medzi týmito skupinami bol v ochote spolupracovať s nemeckými a rakúskymi socialistami. Pred prvou svetovou vojnou sa strana výrazne nacionalizovala a pôvodné delenie strany na pravicu a ľavicu zastaralo.³

Socializmus na Slovensku sa taktiež vyskytol už v 19. storočí, ale slovenské socialistické hnutie bolo súčasťou maďarského. Až na začiatku 20. storočia sa slovenská sociálna demokracia začala osamostatňovať, vytvárať vlastné štruktúry a predovšetkým nadväzovať vzťahy s českými socialistami. V ich snahách o osamostatnenie Slovenska od Uhorska ale bránila Maďarská republika rád, ktorá po Októbrovej revolúcii a Prvej svetovej vojne obsadila juh a východ Slovenska a v Prešove vyhlásili Slovenskú republiku rád. Tá vznikla 16. júna 1919 a zanikla o necelý mesiac. V tomto období bola krajina obsadená Maďarmi a ich proletariátom.⁴

Ďalším výrazným prejavom komunizmu v ČSR bol proces bolševizácie. Jej úlohou malo byť predovšetkým posilnenie väzieb medzi KSČ a Moskvou a prepojenie ideológie marxizmu-leninizmu s politickou praxou.⁵ Bolševizácia KSČ začala v roku 1921, kedy sa strana na pokyn Kominterny musela očistiť od všetkých nekomunistických deviácií, ľavicových aj pravícových. Do nemilosti sa dostal aj vodca československých komunistov B. Šmeral, pretože sa nevedel odprostiť od tzv. "šmeralizmu" a v KSČ patril medzi predstaviteľov jej "historicky pravícového" krídla⁶. Zo strany boli vylúčení aj zástanci trockizmu.⁷ V roku 1929 sa zmenilo vedenie strany a

² Austromarxizmus predstavovala skupina pod vedením B. Šmerala zatiaľčo na čele nacionalistického krídla bol F. Modráček. RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Vyd. v tomto překlade I. Praha: Academia, 2002, s. 22-34. ISBN 9788020009579.

³ Tamtiež.

⁴ JELINEK, Yeshayahu. Nationalism in Slovakia and the Communists, 1918-1929. *Slavic Review*. 1975, 34(1), 65-85. DOI: 10.2307/2495874. ISSN 00376779. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/2495874?origin=crossref>

⁵ Austromarxizmus predstavovala skupina pod vedením B. Šmerala zatiaľčo na čele nacionalistického krídla bol F. Modráček. RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Vyd. v tomto překlade I. Praha: Academia, 2002, s. 24-32. ISBN 9788020009579.

⁶ Týmto pojmom označovala Kominternu nemožnosť zbaviť sa dedičstva sociálnej demokracie pri procese bolševizácie. Z podobných dôvodov boli zo strany vylúčení aj napr. Bubník, Jílek, Bolen a ďalší. SKILLING, H. Gordon. The Comintern and Czechoslovak Communism: 1921-1929. *American Slavic and East European Review*. 1960, 19(2), 234-247. DOI: 10.2307/3004193. ISSN 10497544. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/3004193?origin=crossref>

⁷ Medzi trockistickú opozíciu patrili napr. A. Neurath či M. Michalec.

do čela sa dostali predovšetkým Klement Gottwald a Rudolf Slánsky a zároveň sa skončil proces boľševizácie KSČ. V priebehu tohto obdobia prišla strana o väčšinu svojej voličskej základne a v roku 1929 mala KSČ len 39 000 členov.⁸

Aj napriek tomu bolo v Československu v období pred vojnou druhé najväčšie množstvo komunistov v Európe. Dôvodom bolo pravdepodobne vzhládanie ČSR k Rusku ako silnej protiváhy Nemecka.⁹

Historický rámec

Po vzniku jednotného Československa v roku 1918 sa zjednotili socialistické prúdy Česka a Slovenska a v prvých demokratických voľbách nového štátu vyhrala Československá sociálne demokratická strana dělnická jednoznačne v Českých krajinách aj na Slovensku a stala sa pilierom nového režimu. V roku 1919 sa začala radikalizovať socialistická ľavica pod vedením Bohumíra Šmerala a vydávala aj vlastný týždenník Sociální demokrat. V roku 1921 sa z ČSSD odtrhlo toto ľavicové krídlo, a to založilo Komunistickú stranu Československa.¹⁰

Prvé skúsenosti ČSR s komunizmom pred vznikom KSČ bolo pravdepodobne založenie československej vetvy v rámci Komunistickej strany Ruska. Už tam sa so zástupcami Československa počítalo ako s členmi sovietskej národnosti. Neboli však v spojení s komunistami doma, ktorí boli zameraní výlučne na domácu scénu.¹¹

Na Slovensku sa komunizmus vyvíjal spolu s maďarským, ktorý bol ovplyvnený aj napadnutím Slovenska Maďarskom a vytvorením Slovenskej republiky rad v roku 1919. Táto skupina slovenských ale aj českých komunistov sa opierala o Maďarskú komunistickú stranu, ktorá bola neskôr podriadená Komunistickej internacionále.¹²

ČSSD vznikom ľavicového krídla v strane prichádzala o priaznivcov, ktorí toto nové uskupenie podporovali, aj preto sa snažili predchodcom KSČ cestu k moci sťažiť. V

⁸ Tamtiež.

⁹ KABÁT, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2011, s. 46. ISBN 978-80-7252-347-4.

¹⁰ CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*. Vyd. 1. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000, s. 36-47. ISBN 80-86130-10-x.

¹¹ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Academia, 2002, s. 42-44. ISBN 9788020009579.

¹² Tamtiež, s.44-46

septembri roku 1920 sa ľavicové krídlo vedené Bohumírom Šmeralom pokúsilo o násilné obsadenie stranického Lidového domu v Prahe. Okolo budovy sa vytvorili davy bolševických prívržencov, ktorých musela rozohnať až polícia. Po vypovedení Tlačiarne Rudého práva z Lidového domu v Prahe, sídla ČSSD, v roku 1920 sa vo veľkých mestách konali demonštrácie a generálne štrajky. Tie boli zastavené až po niekoľkých krvavých stretoch v decembri toho roka.¹³

Československá komunistická strana bola ustanovená na Májovom zjazde v roku 1921 a po prijatí 21 podmienok Kominterny bola premenovaná na Komunistickú stranu Československa. Predsedom strany bol zvolený Václav Šturec a prvým miestopredsedom sa stal Bohumír Šmeral. Šmeralove výroky o potrebnosti inteligencie v kruhoch KSČ boli hlavne snahou o vytvorenie strany masovej, v skutočnosti sa novovzniknutá strana zameriavala predovšetkým na robotníkov a zostávala značne antiintelektuálna.¹⁴

V programe sa komunisti zaoberali predovšetkým nezamestnanosťou a riešením jej dopadov na spoločnosť, prikláňali sa k plnému hradeniu podpôr v nezamestnanosti štátom, čím si v povojnovej krajine získali mnoho priaznivcov medzi robotníkmi a vojakmi. Medzi hlavné body programu KSČ z roku 1922 patrili aj boj proti znižovaniu miezd, zavedenie sociálneho poistenia či posilnenie postavenia robotníkov v závodoch.¹⁵

V roku 1924 mala strana už 138 996 členov a bola jednou z najväčších existujúcich komunistických strán vtedajšej doby.¹⁶ V roku 1925 bol do Ústredného výboru KSČ zvolený Klement Gottwald, bývalý truhlár, ktorý bol plateným funkcionárom strany už od roku 1921 a na V. zjazde KSČ v roku 1929 bol zvolený do funkcie generálneho tajomníka.¹⁷

¹³ KLÍMEK, Antonín. *Vítejte v první republice*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2003, s. 79-81. ISBN 80-86515-33-8.

¹⁴ CHARVÁT, Jakub. Zdeněk Nejedlý a Komunistická strana Československa v letech 1921–1925. Příspěvek k historii vztahů mezi KSČ a levicovou inteligencí. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek I.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003, s. 15-42. ISBN 80-86569-60-8.

¹⁵ Tamtiež, s. 43-62

¹⁶ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Academia, 2002, s. 85. ISBN 9788020009579.

¹⁷ PERNES, Jiří. *Takoví nám vládli: komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili*. Vyd. 2. Praha: Brána, 2010, s. 48-63. ISBN 978-80-7243-437-4.

Aj napriek úspechu vo voľbách do Poslaneckej snemovne v roku 1925 popularita strany v krajine klesala. Príčinou boli zmeny v štruktúrach vedenia strany a nástup gottwaldovskej skupiny, ale aj nepopulárne zmeny spôsobené boľševizáciou, ktorá trvala až do roku 1929 a stála stranu viac ako polovicu jej členov. To sa odrazilo aj na výsledku vo voľbách v roku 1929.¹⁸

Nasledujúce roky poznačené svetovou hospodárskou krízou zasiahli Československo veľmi výrazne a prehĺbili sociálne rozdiely medzi českou a slovenskou časťou. Extrémny rast nezamestnanosti prinútil občanov krajiny vstupovať do odborov, kvôli získaniu príspevkov v nezamestnanosti.¹⁹ Následkom hospodárskej krízy prišlo v roku 1930 mnoho pracovníkov z Rudých odborov o prácu. Komunistické odbory sa počas celého obdobia snažili o poštvanie odborárov voči odborom iných strán. Kvôli nepopulárnym činom, ako bolo napr. kritizovanie vyplácania podpôr v nezamestnanosti boli v krajine časté štrajky odborárov, ktorí Rudé odbory opúšťali a vstupovali do odborov konkurenčných - predovšetkým sociálnodemokratických. To viedlo k veľkému prepadu členstva KSČ v 30. rokoch.²⁰

Strata väčšiny voličskej základne viedla stranu k snahe o spoluprácu so socialistami, ktorá zjednocovanie ľavicových strán odmietala, keďže sa v tomto období prikláňala predovšetkým k obrane demokratického režimu a Československa pred posilujúcim Nemeckom. Táto zmena orientácie viedla k rozbrojom medzi KSČ a Kominternou, ktorá tieto sklony v strane neschvaľovala.²¹

V roku 1935 bola podpísaná sovietsko-československá zmluva o začlenení Československa do sovietskeho bezpečnostného systému, čo viedlo k uvoľneniu vzťahov s Kominternou a väčšiemu zapájaniu KSČ do obrany a zahraničnej politiky republiky, kvôli zachovaniu popularity u nás.²² V tomto období bol Gottwald v exile v

¹⁸ RÁKOSNÍK, Jakub. Boľševizace odborů v roce 1929 očima „poražených“. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek IV.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 34-54. ISBN 80-7285-058-X.

¹⁹ RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvračená tvář meziválečné prosperity: nezaměstnanost v Československu v letech 1918-1938.* Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1429-8.

²⁰ ČAPKA, František. *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 107-109. ISBN 978-80-210-4797-6.

²¹ KÁRNÍK, Zdeněk. KSČ – úspěchy a neúspěchy v klíčově významných parlamentních volbách v roce 1935. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek I.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003, s. 63-88. ISBN 80-86569-60-8.

²² Tamtiež

Moskve a vedenia strany sa ujal Jan Šverma, ktorý spolupracoval s Rudolfom Slánskym. Po svojom návrate z exilu v roku 1936 Gottwald kritizoval konanie KSČ, predovšetkým Švermu a Slánskeho, počas jeho neprítomnosti a odsúdil spojenectvo so socialistami. Po Gottwaldovom návrate sa orientácia strany obrátila na staré koľaje a ústredným sa stalo presadzovanie kultu osobnosti Stalina. V tomto období boli časté čistky v strane, ktoré zasiahli hlavne tlač a československú inteligenciu.²³

Po prijatí Mníchovského diktátu v roku 1938 nebola KSČ výrazne činná, práve naopak. Na pokyn Kominterny opustilo vedenie strany republiku a premiestnilo sa do Moskvy, Londýna a Paríža. Tento postup vnímalo Československo veľmi negatívne, zatiaľčo KSČ kládla vinu na vládnuce strany a buržoáziu za prijatie Mníchova. Počas druhej svetovej vojny a rozpadnutia republiky fungovala KSČ predovšetkým ako odboj doma i v zahraničí, keďže činnosť a tlač komunistov bola v tomto období zakázaná.²⁴

Po skončení druhej svetovej vojny a návrate exilovej vlády do Československa sa kompletne zmenila politika krajiny. Zlá hospodárska situácia priniesla zmeny v súkromnom vlastníctve i tržnom hospodárstve. Tieto faktory, orientácia na sovietsku geopolitickú sféru či odklon od liberalizmu charakteristického pre prvú republiku zjednodušovali cestu k moci komunistom.

V tomto období KSČ rýchlo rástla, v máji roku 1945 mala 247 325 členov, z čoho len 28 485 bolo členmi už pred vojnou, a v roku 1946 už členská základňa presiahla 1 milión. Už vtedy bolo hlavným cieľom strany získať v predpokladaných predčasných voľbách v roku 1948 absolútnu väčšinu, čo sa prejavovalo aj v zmenách rétoriky, napr. sa začali nazývať stranou pracujúcich namiesto strany robotníkov. Tento masový nábor zabezpečil strane pred voľbami takmer 1,5 milióna členov, ktorí boli tvorení predovšetkým robotníkmi.²⁵

²³ Tamtiež

²⁴ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek IV.*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 55-71. ISBN 80-7285-058-X.

²⁵ MAŇÁK, Jiří. Proměna dělnické strany v organizaci moci. Problematika dělnického charakteru KSČ v letech 1945–1953 ve světle stranické statistiky. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek I.*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003, s. 157-200. ISBN 80-86569-60-8.

Už v predvolebných výskumoch v roku 1946 mali komunisti najväčšiu podporu u voličov, čo sa potvrdilo, keď získali 40,17% hlasov v Českých krajinách a 30,37% na Slovensku, teda 114 mandátov z celkového počtu 300. V ich prospech hralo pravdepodobne hneď niekoľko faktorov: väzby na Sovietsky zväz, kritizovanie strán prvorepublikového systému, či hromadné náboje do strany, ktorej členstvo čítalo v roku 1946 až 1,1 milióna členov.²⁶ Komunistickí ministri stáli na čele dôležitých ministerstiev, napr. ministerstvo vnútra, poľnohospodárstva či informácií.²⁷ Už pred voľbami sa strany Národnej fronty dohodli na vytvorení koalície. Prvotné obavy z vytvorenia jednofarebnej vlády po voľbách síce ustali, ale výsledky volieb boli pre nekomunistické strany veľkým sklamaním. Žiadna z týchto strán však nepočítala s posilnením KSČ, skôr predpokladali ich úbytok na popularite do nasledujúcich volieb. Aj preto výroky K. Gottwalda o získaní väčšiny v ďalších voľbách a úplnej vláde v ČSR nebrali nekomunistickí konkurenti vážne.²⁸

Politické napätie sa však stále stupňovalo, vládu ochromovali neustále spory, ktoré vyvrcholili vo februári 1948. Jednalo sa o sporných bodoch ústavy, aj o možnosti vypísania predčasných volieb, pretože väčšina nekomunistických politikov pocítovala, že nepriaznivé vzťahy vo vláde sa nedajú riešiť diskusiou. Spúšťačom februárových udalostí bolo pravdepodobne zneužívanie štátnych zložiek, predovšetkým ŠtB, komunistami. Komunisti odmietli návrh na vytvorenie komisie, ktorá by prešetrila sťažnosti na bezpečnosť a justíciu v krajine. Členovia nekomunistickej opozície verili, že pri vypísaní predčasných volieb bude KSČ prevalcovaná, aj preto trvali na realizácii rozhodnutia vlády z 13. februára. Po tom, čo KSČ s realizáciou nesúhlasila, sa 20. februára ministri troch strán dohodli na podaní demisie. Komunisti jednali so sociálnymi demokratmi o vytvorení ľavicovej vlády, tí však odmietli. Keďže sa ministri v demisii nedohodli najprv so sociálnymi demokratmi na tom, aby sa k odporu pridali, vláda nepadla. Spoliehali sa predovšetkým na to, že krízu vyrieši prezident, no sami sa vzdali postov, skrz ktoré mohli do vývoja zasahovať. Už v deň demisie začala KSČ mobilizovať masy, organizovať generálny štrajk, čím prinútila prezidenta, aby doplnil

²⁶ CHARVÁT, Jakub. Analýza průběhu a výsledků voleb do Národního shromáždění konaných v roce 1946. In: KOCIAN, Jiří a Vít SMETANA. *Květnové volby 1946 - volby osudové?: Československo před bouří*. Praha: Euroslavica, 2014, s. 23-58. ISBN 978-80-87825-09-9.

²⁷ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2011, s. 178-215. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-082-1.

²⁸ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 1997, s. 167-196. Knihy dokumenty. ISBN 80-85765-73-x.

chýbajúcich ministrov ministrami, ktorých vyberie sám K. Gottwald. Ten menoval novú komunistickú vládu 25.februára, čím ukončil prechod komunistov k moci nazývaný aj Víťazný február 1948.²⁹

Krátko po záhadnej smrti nezávislého ministra Jana Masaryka bol prijatý nový program gottwaldovej vlády a nasledujúce mesiace sa vyznačovali predovšetkým systematickým vyhladzovaním opozície KSČ.³⁰

Nový režim usporiadal v roku 1948 voľby, ktoré boli od demokratických na hony vzdialené, nakoľko na spoločnej kandidátke vystupovali všetky strany novej Národnej fronty spoločne. Voliči si okrem týchto kandidátov mohli vybrať iba tzv. biely lístok, ktorý síce nebol zakázaný, ale k jeho použitiu potreboval občan dostatočnú dávku odvahy. Tieto voľby získali Gottwaldovej vláde cez 80% hlasov v oboch častiach republiky.³¹ Novým prezidentom bol Národným zhromaždením zvolený Klement Gottwald, ktorý za svojho nástupcu ako premiéra vybral Antonína Zápotockého.³²

Okamžite po prevzatí moci došlo v Československu k obmedzeniu duchovnej slobody a cenzúre. V roku 1949 bol schválený zákon o zakladaní družstiev, čo zasiahlo všetky podniky v súkromnom vlastníctve.³³

Už od októbra roku 1948 bol schválený zákon na ochranu ľudovo demokratickej republiky, ktorý uľahčoval prenasledovanie opozície a odporcov politiky KSČ. Nepohodlné osoby boli zatvárané do väzenia alebo koncentračných táborov. Nastali aj čistky v polícii a armáde, s čím boli spojené aj prvé politické procesy, ktoré začali tvoriť každodennú súčasť života v ČSR. Masovým útekom do zahraničia rýchlo zamedzilo uzatvorenie hraníc.³⁴

V znamení represie, prenasledovania a politických procesov sa nieslo celé obdobie 50. rokov v Československu až do čiastočného uvoľnenia v 60. rokoch.

²⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: (pomocný studijní text pro gymnázia)*. 1. vyd. Praha: SPN, 1991, s. 143-153. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25699-6.

³⁰ KABELE, Jiří. *Z kapitalismu do socialismu a zpět: teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 271-272. ISBN 80-246-1127-9.

³¹ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2003, s. 45-51. Poznávání komunistické minulosti. ISBN 80-85947-89-7.

³² PERNES, Jiří. *Takoví nám vládli: komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili*. Vyd. 2. Praha: Brána, 2010, s. 134-137. ISBN 978-80-7243-437-4.

³³ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2003, s. 51-53. Poznávání komunistické minulosti. ISBN 80-85947-89-7.

³⁴ Tamtiež, s.55-59

Zmeny roku 1953

Rok 1953 bol rokom veľkých zmien pre Československo aj samotnú KSČ. Po smrti Stalina v marci tohto roka a následnej kritike kultu jeho osobnosti došlo k postupnému uvoľňovaniu režimu a snahe o nápravu politických pochybení aj zlej ekonomickej situácie v krajinách celého Zväzu. Táto politika sa nazývala politikou Nového kurzu. Veľké zmeny sa diali aj vo vedení okolitých krajín, napr. v NDR či Maďarsku. Niekoľko dní po tejto udalosti skončil aj prezident Klement Gottwald - po smrti J.V. Stalina sa mu totiž rapídne zhoršil zdravotný stav, takže sa tvrdí, že skončil zo zármutku. O pár mesiacov neskôr v máji zasiahlo Československo šok v podobe menovej reformy.

Aj napriek vreľému vzťahu k svojmu vodcovi Stalinovi sa Gottwald údajne vyhýbal stretnutiam s ním a v kontakte boli predovšetkým skrz písomnú korešpondenciu. Od roku 1948, kedy sa KSČ dostala k moci, sa stretli len dvakrát³⁵. Skutočnou príčinou nemal byť jeho zlý zdravotný stav, ale jeho obavy a strach zo Stalina. Už na týchto stretnutiach sa jednalo aj o menovej reforme v ČSR a Gottwaldovi sa nepodarilo presvedčiť Moskvu o jej škodlivosti.³⁶

Veľké zmeny vo vedení strany prebiehali už od roku 1951, kedy bol postu generálneho tajomníka zbavený Rudolf Slánský a jeho povinnosti sa ujal predseda strany. V tomto období vznikol aj politický sekretariát ÚV KSČ, ktorého členmi boli K. Bacílek, A. Čepička, J. Dolanský, K. Gottwald, V. Široký, A. Zápotocký a R. Slánský. Po tom, čo bol Slánský zbavený všetkých svojich funkcií, bol nahradený V. Kopeckým a A. Novotným. Títo boli poverení kompletnou reorganizáciou vlády, k čomu došlo koncom januára 1952. Zmeny sa týkali vzniku nových ministerstiev a zániku niektorých starých, napr. ministerstva informácií a osvety.³⁷ Po Gottwaldovej smrti sa jeho dve hlavné funkcie v strane rozdelili a už nikdy nemali byť v rukách jednej osoby - šéfom strany sa stal Antonín Novotný a novým prezidentom Antonín Zápotocký. Antonín Zápotocký zase pochádzal z chudobnej robotníckej rodiny a bol nazývaný aj "robotníckym

³⁵ Prvýkrát v roku 1948 na Kryme, potom v roku 1952 na XIX. zjazde KSSZ. KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. 1. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, o. s., 2009, s. 155-157. ISBN 978-80-87029-53-4.

³⁶ Tamtiež, s.157-166

³⁷ PERNES, Jiří. Změna vedení Komunistické strany Československa na počátku roku 1953. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA. *Osm let po válce: rok 1953 v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 276-284. ISBN 978-80-87211-98-4.

prezidentom". Netešil sa ale takej autorite u svojich spolustranníkov ako jeho predchodca, keďže ťažisko skutočnej moci sa Gottwaldovou smrťou presunulo v prospech šéfa strany.³⁸ Antonín Novotný bol blízkym spolupracovníkom K. Gottwalda. Bol tajomníkom ÚV KSČ a z poverenia prezidenta riadil vnútrostranícke záležitosti. Už počas jeho života sa Novotný stretol s odmietavými postojmi k jeho obsadeniu tak významného postu. Aj kvôli tomu bol v januári roku 1953 uvoľnený z postu tajomníka ÚV a stal sa miestopredsedom vlády, kde zodpovedal za ministerstvo priemyslu až do 21.marca, kedy ho predsedníctvo ÚV schválilo za prvého tajomníka.³⁹

Už po tejto zmene sa miestami vyskytla kritika predchádzajúcej vlády medzi občanmi aj členmi KSČ, ale bola značne obmedzovaná vedením strany, ktorú tvorili najmä dlhoroční spolupracovníci Gottwalda. Tým nebola republika zanechaná vo veľmi dobrom stave - zlá hospodárska situácia, mnoho nevinných odsúdených, rastúca nespokojnosť občanov s režimom a k tomu pripravovaná menová reforma či úplná zmena nasledujúcej politiky. Začiatkom júla 1953 navštívil nový prezident Moskvu, kde bol informovaný o politike Nového kurzu. Kritiku starej vlády aj v ČSR prijal a po svojom návrate kritizoval chyby vykonané starým vedením a sľuboval nápravu.⁴⁰

Menová reforma z 30. mája 1953 bola súčasťou série menových reforiem v krajinách ZSSR prebiehajúcich už od roku 1951. Československo prijatiu reformy odolávalo najdlhšie zo všetkých členských krajín, nakoľko sa počítalo s veľkým nesúhlasom obyvateľstva a rapídny poklesom životnej úrovne. Ten súvisel aj so zvyšovaním daní pre "vykorisťovateľské triedy", medzi ktoré patrili súkromní remeselníci, súkromní roľníci, majitelia nájomných domov atp. Zvýšením týchto daní sa mala táto trieda viac zapájať do socialistických štruktúr, čo sa vo veľkej časti podarilo.⁴¹

³⁸ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: doba tání 1953-1956*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, spol. s.r.o., 2005, s. 63-66. ISBN 80-86598-98-5.

³⁹ PERNES, Jiří. Změna vedení Komunistické strany Československa na počátku roku 1953. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA. *Osm let po válce: rok 1953 v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 276-284. ISBN 978-80-87211-98-4.

⁴⁰ Tamtiež, s. 66-75

⁴¹ Napr. poľnohospodárska daň, ktorá zaťažovala súkromných roľníkov sa zvyšovala postupne z 2% na 12,15% pri príjmoch do 200 000 korún. Čo túto čiastku prevyšovalo bolo zdanené až o 40%. Niektoré súkromné podniky boli zdaňované až o 90% ich príjmov. JANČÍK, Drahomír. Peněžní reforma roku 1953 jako nástroj sociální změny. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA. *Osm let po válce: rok 1953 v*

Aby ČSR vyhovela päťročnému plánu 1949-1953 a požiadavkám RVHP musela zmeniť svoj ľahký priemysel na priemysel ťažký a vysoko špecializovaný. Preto musela byť konvertovaná veľká časť spotrebného priemyslu a mobilizovaná kompletná pracovná sila v republike. Tieto kroky viedli k situácii, kedy bolo v obehu priveľa peňazí, keďže pracujúci získavali plat, ale chýbal spotrebný materiál. Následkom tejto inflácie bola práve menová reforma 1953.⁴²

Krátko pred uvedením reformy v platnosť sa mnohonásobne zvýšil dopyt po spotrebnom tovare, lebo na verejnosť sa dostali fámy o blížiacej sa zmene, aj keď to KSČ vyslovene popierala. V krajine sa navyše zvýšil počet absencií na pracoviskách⁴³, keďže pracujúci mali priveľa peňazí a nemali si za to čo kúpiť. Morálka klesala aj v poľnohospodárstve, roľníci po privatizácii nemali záujem plniť kvóty určené štátom.⁴⁴

Prípravy na reformu prebiehali už v piatok 29. mája 1953 a s jej zavádzaním pomáhali aj jednotky Štátnej bezpečnosti, ktoré mali na starosti napr. prevoz dokumentov alebo ochranu komunistických funkcionárov. Večer toho istého dňa bola vyhlásená aj pohotovosť hradnej stráže a ostrahy Pražského hradu. Zásvätené boli aj Ľudové milície, ktorých úlohou bolo okrem zabezpečenia ostrahy závodov aj presvedčanie spolubčanov o správnosti rozhodnutí vlády.⁴⁵

V podvečer 30. mája 1953 prehovoril o menovej reforme verejne Viliam Široký a oznámenie vyšlo v novinách v nedeľu ráno 31. mája, pričom týždeň pred jej oficiálnym vyhlásením o tejto reforme nepadla oficiálne ani zmienka. Denník *Rudé právo* podal správu o tom, že návrh na zavedenie peňažnej reformy bol prejednaný v sobotu ráno a ÚV KSČ tento návrh jednomyselne prijal. Reforma mala byť účinná od nasledujúceho dňa, kedy mala začať aj výmena starých peňazí na nové. Noviny oboznámili občanov so zmenami, ktoré táto reforma prinášala, novými bankovkami a priniesli aj prejav Viliama

Československu. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 327-339. ISBN 978-80-87211-98-4.

⁴² PERNES, Jiří. Neznámý dokument o peněžní reformě v Československu v roce 1953. In: PERNES, Jiří. *Po stopách nedávné historie: sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Brno: Prius, 2013, s. 169-190.

⁴³ Vid' napr. JAVŮREK, J. Absence a fluktuace - brzda pětiletky: Za zameškané směny by se postavilo 39 bytových jednotek. *Rudé Právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1953, 33(144), 1.

⁴⁴ Tamtiež.

⁴⁵ BÁRTA, Milan. Podíl československé Bezpečnosti na přípravě a provedení měnové reformy v roce 1953. *Securitas Imperii*. 2014, 24(1), 52-81.

Širokého či nový zákon v tlačenej podobe. Sľubovala vyrovnať dočasné finančné straty hmotnými výhodami.⁴⁶

Základnou zmenou, ktorú menová reforma priniesla bolo zrušenie viazaného trhu, čo zabezpečilo prechod k voľnému trhu s pevne stanovenými maloobchodnými cenami. Namierená bola údajne proti "triednym nepriateľom" - kapitalistom. Tým bola pripisovaná inflácia ako výsledok ich činnosti "pre seba" a nie pre spoločnosť.⁴⁷

V deň výmeny bola hotovosť do 300 korún zmenená v pomere 5:1, nad 300 korún bol však pomer už 50:1. Úspory do 5 000 korún uložené v banke a vklady na vkladných knižkách boli zmenené v pomere 5:1, vyššie čiastky niekedy až v pomere 30:1. Podobne klesla aj hodnota životných poistiek a miezd. Prídely potravín, mydla, obuvi atp. boli zrušené no ceny tovaru, ktorý bol pred reformou na prídely boli znížené približne o 30%. To sa netýkalo tovaru, ktorý nebol na prídely - ceny týchto položiek klesli asi o 7%. Príjmy pracujúcich, ktoré neprevyšovali 1 200 korún, dôchodky, sirotské prídavky a atp. boli navýšené o 20 - 75 korún.⁴⁸

Ráno 1. júna sa pred výmennými strediskami tvorili dlhé nahnevané rady. Demonštrácie a štrajky na seba nenechali dlho čakať. Od 30. mája do 8. júna bola vyhlásená pohotovosť Ľudových milícií, nasadených bolo 114 204 členov. K dispozícii boli aj armádne lietadlá, dopravné prostriedky či niektoré jednotky.⁴⁹ Ani to však neskrotilo nespokojnosť robotníkov. Po relatívne pokojnom víkende, kedy bola reforma vyhlásená sa začali stretávať na rôznych diskusiách vo výrobných podnikoch. Tieto stretnutia často prerástli do spontánnych štrajkov, ktorých bolo v týchto dňoch zaznamenaných 130. Po celej krajine sa konali demonštrácie, z toho najväčšia bola v Plzni v Závode V.I.Lenina - bývalej Škodovke. Kvôli svojej veľkosti je považovaná za jednu z najväčších demonštrácií v tomto regióne a veľkosťou je často porovnávaná s demonštráciou vo východnom Berlíne. Pracujúci ukázali nespokojnosť s menovou reformou, no dôvodom nespokojnosti bola aj vláda a vtedajší režim. Spúšťačom bolo pravdepodobne vyplatenie miezd neskoro a navyše v novej mene. Okolo 9 hodiny ráno

⁴⁶ *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1953, 33(150).

⁴⁷ JANČÍK, Drahomír. Peněžní reforma roku 1953 jako nástroj sociální změny. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA. *Osm let po válce: rok 1953 v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 327-339. ISBN 978-80-87211-98-4.

⁴⁸ PERNES, Jiří. Neznámý dokument o peněžní reformě v Československu v roce 1953. In: PERNES, Jiří. *Po stopách nedávné historie: sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Brno: Prius, 2013, s. 169-190.

⁴⁹ PERNES, Jiří. Rok 1953 v Československu. *Paměť a dějiny*. 2013, 7(3), 15-31.

bol vyhlásený štrajk a jednotlivé skupiny pracujúcich šli protestovať do centra mesta. Zatiaľčo protestujúci pochodovali v uliciach, ozbrojené zložky obsadili brány ostatných závodov, aby zabránili ďalším demonštrantom v opustení pracovísk. Okolo 10 hodiny už demonštrovalo 3 až 5 000 zamestnancov.⁵⁰ Okrem nich sa protestov zúčastnili aj študenti či zdravotníci a ďalší a počet rýchlo stúpol na 15 - 20 000 demonštrantov. Tí hlásali heslá ako "*chceme slobodné voľby*" či "*preč s komunistami*" a čoskoro obsadili aj mestskú radnicu. Ozbrojené zložky proti domácim odmietali zasahovať, takže na pomoc boli do mesta vyslané aj zložky z Prahy či hraníc východného Nemecka. Demonštranti sa pokúsili o obsadenie rádiovkej veže, aby mohli informovať zvyšok krajiny, ale kvôli zásahom zložiek z celej republiky neboli úspešní a povstanie bolo potlačené.⁵¹

Táto demonštrácia - ako aj všetky ostatné, bola pred občanmi utajená a udržiavaná len lokálne. Na rozdiel od protestov vo Východnom Nemecku sa teda nerozšírila do celej krajiny, ale kvôli nariadeniam štátu boli zásahy proti demonštrantom mierne a vyhli sa obetiam. Ďalšie protesty prebiehali napr. na Ostravsku, v Strakoniciach, Náchode, Vimperku alebo obmedzene v Prahe. V Rudom práve nie je o žiadnom z nich z tohto obdobia ani zmienka a správy o povstaní sa šírili len neštátnymi kanálmi.

Nesúhlas s menovou reformou na Slovensku nebol tak výrazný ako v Česku a na Morave. Aj keď bola nespokojnosť medzi občanmi rozšírená, ostala skôr nevyjadrená, až na niekoľko štrajkov v Košiciach, Ružomberku či Liptovskom Mikuláši. Demonštrácie sa na tomto území nekonali žiadne. Celkovo sa všetkých 6 zaznamenaných štrajkov zúčastnilo cca 2 000 zamestnancov. Dôvodom, prečo bola situácia oproti Česku rozdielna do takej miery však môže byť aj nedostatok priemyslu a veľkých podnikov na tomto území alebo menšie úspory slovenských robotníkov, takže aj menšie dopady reformy na ich financie.⁵²

Po týchto udalostiach sa vedenie KSČ obávalo straty svojho postavenia a pokračovania vyjadrovania nesúhlasu občanov s komunistickým režimom. Pravda ale bola taká, že životná úroveň robotníkov nebola pred komunistickým prevratom tak vysoká ako za

⁵⁰ MAREK, Pavel. Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953. *Securitas Imperii*. 2014, 24(1), 10-34.

⁵¹ SMULA, Johann. The Party and the Proletariat: Škoda 1948–53. *Cold War History*. 2006, 6(2), 153-175.

⁵² BARNOVSKÝ, Michal. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953-1957)*. Vyd. 1. Brno: Prius, 2002. Krize komunistického systému v Československu 1953-1957. ISBN 80-728-5013-X.

vlády KSČ, takže strana ani po týchto udalostiach veľmi nestrácala na popularite. Naviac s financiami získanými z okradnutia svojich voličov sa zlepšila ekonomická situácia krajiny a štát mohol začať poskytovať viac hospodárskych výhod.

Počas leta 1953 tak mohla KSČ konečne uplatňovať nariadenia z Moskvy a zaviesť spomínanú politiku Nového kurzu. To sa odrazilo napr. na zastavení násilnej kolektivizácie v poľnohospodárstve nazývanej aj akcia "K", ktorou trpeli predovšetkým roľníci na východe Slovenska v Prešovskom kraji. Zasiahnutí roľníci, nazívaní aj kulaci, sa zúčastňovali na protestoch proti politike KSČ a násilné potláčanie demonstrácií nebolo výnimkou. Toto jednanie bolo Moskvou kritizované, na čo reagoval prezident Zápotocký svojím prejavom, kde kritizoval násilné zakladanie poľnohospodárskych družstiev. Akcia "K" sa tak skončila na jeseň toho roku a predchádzalo jej zníženie noriem povinných dávok roľníkov ako aj zvýšenie cien niektorých základných surovín či zrušenie povinnosti členstva v jednotných poľnohospodárskych družstvách. Aj napriek tomu bol postup KSČ Moskvou kritizovaný za prílišné dbanie na ťažký priemysel a zanedbávanie poľnohospodárstva a uspokojovania potrieb obyvateľstva.⁵³

Zvoľnenie politiky KSČ sa týkalo aj zastavenia zásahov proti cirkvi či prenasledovania absentérov. Vrchní predstavitelia strany mali za úlohu nielen napraviť hospodárstvo krajiny, ale aj zlepšiť životnú úroveň obyvateľov a prehĺbiť ich dôveru v tento režim a týmto ho aj upevniť. Pre Československo ale aj iné krajiny ZSSR toto znamenalo okrem zlepšenia životnej úrovne aj postupné uvoľňovanie režimu až do roku 1969.

Zmeny režimu po roku 1953

Kríza komunistického režimu, ktorá trvala od roku 1953 sa v roku 1956 blížila ku koncu. Táto kríza sa vyznačovala problémami v poľnohospodárstve a kolektivizácii, pokles záujmu zahraničia o dodávky československých zbraní a kríza ťažkého priemyslu atp. Už v tomto období sa komunisti snažili o nápravu situácie v krajine, a to

⁵³ PERNES, Jirí. Rok 1953 v Československu. *Paměť a dějiny*. 2013, 7(3), 15-31.

predovšetkým v hospodárstve a poľnohospodárstve, no v roku 1956 po nepokojoch v Poľsku a Maďarsku a neustálemu nátlaku z Moskvy bola snaha o reformu výraznejšia.⁵⁴

Na poprednom mieste novej politiky strany bolo zbavovanie ideologických šablón spojovaných so Stalinom. Ďalšou výraznou zmenou bolo oslabenie pozície Štátnej bezpečnosti po tom, čo boli ukončené tzv. "monsterprocesy". Zmenilo politické vedomie spoločnosti.⁵⁵

Od roku 1958 klesal počet odsúdených za kriminálne trestné činy. Stúpala ale počet podmienených trestov a nápravných opatrení oproti trestom nepodmieneným. Klesal aj počet odsúdených za protištátne činnosti. Zvýšením miezd a dôchodkov a znížením cien sa zvyšovala aj životná úroveň obyvateľstva.⁵⁶

Koniec 50. rokov a 60. roky sa vyznačovali aj revíziou politických procesov, zrušením cenzúry, či možnosťou združovať sa v nekomunistických skupinách.

Opozícia KSČ

Zmeny v tomto období, hlavne zrušenie cenzúry, podporovali aj zvýšenú aktivitu opozičných skupín, ktoré sa snažili o zasahovanie do politiky a možnú zmenu či uvoľnenie režimu. Po sklamaní z politiky predchádzajúcich rokov, kedy spoločnosť nemala ani možnosť slobodnej voľby vedenia krajiny sa podľa mnohých svitalo na lepšie časy. Kvôli tomuto uvoľneniu sa v KSČ aj mimo nej začali výraznejšie objavovať negatívne názory na dovtedajšiu politiku. Medzi najvýraznejšie opozičné skupiny mimo KSČ v období pred Pražskou jarou patria pravdepodobne Klub angažovaných nestranníkov, K 231 a bývalá sociálna demokracia, ktorá sa v roku 1968 pokúšala o svoju obnovu.

⁵⁴ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister, 2008, s. 7-18. ISBN 978-80-87029-31-2.

⁵⁵ Tamtiež.

⁵⁶ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. Brno: Doplněk, 2002, s. 45-90. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6.

Sociálna demokracia

Československá sociálna demokracia sa krátko po komunistickom prevrate v roku 1948 stiahla do ústrania. Jej časť bola zlúčená s KSČ ale samotná strana zanikla. Hlavným dôvodom bola ilegalizácia všetkých nekomunistických politických strán a hnutí v Československu a zlúčenie ľavicových strán v ČSR. Mnohí politici, ktorí boli dovtedy činní, emigrovali do zahraničia. Tí, ktorí v krajine ostali a nechceli spolupracovať s komunistami, nemali možnosť legálnej politickej prezentácie, všetky politické a iné vplyvné orgány či médiá riadila KSČ a každá snaha o protikomunistické ťaženie bola trestaná. Akékoľvek informácie o protikomunistickej činnosti sa šírili ústne a tajne. Ani členovia bývalej sociálnej demokracie sa nevyhli prenasledovaniu ŠtB ani následnému rozpadu strany.

Veľká časť socialistov, na čele so Z. Fierlingerom, sa začlenila do komunistických štruktúr už mesiac po prevrate. Aj to bol jeden zo spôsobov, ako KSČ likvidovali opozíciu. Túto cestu k monopolu moci nazývali aj prekonávaním rozdielov v robotníckych hnutiach. Účelom bolo zjednotiť ľavicu v krajine a zlikvidovať jednu z najmocnejších strán v republike. Tento postup zaručil rozkol v ČSSD a rýchlejší rozpad jej štruktúr.⁵⁷

Sociálna demokracia však bola veľmi činnou aj v zahraničí. Boli prvou stranou, ktorá vytvárala stranické organizácie aj v exile. Mali veľkú politickú aj hmotnú podporu napr. u Labouristov vo Veľkej Británii, kde mali aj relatívne veľký priestor v médiach a starali sa aj o nábor členov medzi robotníckymi emigrantami z Československa a poskytovali im pomocnú ruku v zahraničí. Snažili sa aj o organizáciu jednotnej demokratickej opozície, predovšetkým v domácom prostredí, ktorú by podporovali v snahe o zmenu režimu. Využívali každú príležitosť na získavanie informácií z domova či ich šírenie.⁵⁸

Vedenie strany bolo krátko po prevrate komunistov nahradené novými osobnosťami. Do jej čela sa postavil Blažej Vilím, ktorý bol ešte koncom roka 1948 nahradený Václavom Majerom. Strana prišla do začiatku roka 1949 celkovo o 167 066 členov po

⁵⁷ KAPLAN, Karel. *Sociální demokracie po únoru 1948*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2011, s. 23-27. Knihy dokumenty. ISBN 978-80-7239-255-1.

⁵⁸ Tamtiež, s. 27-32.

ich prestúpení ku KSČ. Oficiálne ale sociálna demokracia zanikla už 27. júna 1948, pričom jej členstvo tvorilo len niečo cez 200 tisíc občanov, ktorí odmietali zlúčenie strany s KSČ.⁵⁹

Sociálna demokracia vydávala v zahraničí časopisy *Americké dělnické listy*, *Demokracie a socialismus*, *Národ*, *Odborové rozhledy*. Vysielali aj na BBC. Ich hlavným centrom bol Londýn, ale činní boli aj v Taliansku, Rakúsku, Švajčiarsku, USA, Belgicku, Kanade, Francúzsku, Švédsku či Nemecku. Od roku 1949 sa socialisti podieľali na činnosti národnej exilovej organizácie Rada slobodnej ČSR a boli aj súčasťou Socialistickej internacionály.⁶⁰

Rozhodnutie založiť Radu slobodnej ČSR padlo v Londýne dňa 10. apríla 1948. Zišli sa na nej okrem členov sociálnej demokracie aj predstavitelia národných socialistov, ľudovej strany, demokratickej strany aj nestranníci. Jej hlavnou úlohou bola snaha o znovuzavedenie demokracie a slobodných volieb do vlády v ČSR ale aj pomoc československým emigrantom v zahraničí.⁶¹

Už na začiatku 60. rokov bolo prepustených niekoľko väznených členov ČSSD, pretože rozsudky politických procesov so sociálnymi demokratmi boli Najvyšším súdom vyhlásené za neplatné. V tomto období boli prepúšťané celé skupiny nespravodlivo súdených. Aj napriek prepusteniu na slobodu však boli naďalej prenasledovaní pracovníkmi Štátnej bezpečnosti.⁶²

Jedným z bývalých poslancov strany, ktorí sa snažili o nadviazanie opätovných stykov a spolupráce s komunistami bol aj Bohumil Laušman. Je známe, že o znovuzaložení sociálnej demokracie rozprával už v roku 1953. Jeho činnosť bola ale vnímaná ako ohrozovanie režimu, preto bol v tomto roku unesený aj zo svojho bytu v Salzburgu.

⁵⁹ HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2009, s. 45-49. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-216-2.

⁶⁰ GRULICH, Tomáš. Československá sociální demokracie v exilu. In: FAJMON, Hynek, Stanislav BALÍK a Kateřina HLIUŠKOVÁ. *Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 181-187. ISBN 978-80-7325-158-1.

⁶¹ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci: první léta exilové Rady svobodného Československa*. Vyd. 1. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000, s. 1-32. ISBN 80-86101-33-9.

⁶² KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2001. Poznávání komunistické minulosti. ISBN 80-859-4775-7.

Správa o jeho únose obletela svet ale aj napriek tomu bol väznený až do roku 1963, kedy skonal.⁶³

Po týchto udalostiach sa začali pomaly stretávať členovia sociálnej demokracie. Prepúšťanie na slobodu ale nebolo jediným spúšťačom. Medzi socialistami sa mimo iného rozniesla aj fáma o spolupráci ZSSR a USA, čo viedlo k dôvere v možnú zmenu vtedajšieho režimu. Aj vzťahy s komunistami sa trochu zlepšili, aj keď noví socialisti nechceli mať s KSČ nič spoločné.⁶⁴

V diskusiách medzi socialistami sa začiatkom roka 1968 začalo stále viac rozprávať o téme opätovného založenia sociálnej demokracie. Aj keď sa táto iniciatíva nestretla s podporou u vládnucej strany, na socialistickom zjazde 25. apríla toho roku sa jednalo hlavne na spôsobe jej založenia. Jednou z dvoch hlavných koncepcií bolo okamžité založenie strany v opozícii Národnej fronty, ktoré navrhoval P. Janýr. J. Kohout sa ale pokúšal presadiť postupné obnovovanie sociálnej demokracie, pričom dočasným riešením by bolo založenie Klubu za rehabilitáciu sociálnej demokracie. Táto varianta získala medzi hlasujúcimi viac podpory ako návrh Přemysla Janýra.⁶⁵

Príčinami takejto opatrnosti bola väčšinou obava z reakcie vedenia krajiny. Opozícia KSČ stále nebola legalizovaná a takýto trúfalý počin by mohol viesť k opätovnému sprísneniu režimu v republike.

V nasledujúcom období sa konalo niekoľko jednaní socialistov s komunistickou stranou. Napr. 23. mája, kedy sa bývalí sociálni demokrati stretli s J. Smrkovským, F. Kriegelom, A. Indrom a P. Pošustom. Tam sociálni demokrati prehlásili zlúčenie strany s KSČ v roku 1948 za fingoaný a neplatný akt, ale kvôli vývoji vo vládnucej strane od začiatku roku 1968 prejavili chuť s KSČ spolupracovať. Aj napriek podpore vedúcej pozície KSČ presadzovali myšlienku politickej plurality na pôde socializmu. S tým komunisti nesúhlasili, keďže obnovenie strany by podporilo vznik nových strán a hnutí

⁶³ LUŽA, Radomír. *Československá sociální demokracie: kapitoly z let exilu 1948-1989*. 1. vyd. Praha: Československé dokumentační středisko, 2001, s. 60-64. Dokumentace československého exilu 1948-1989. ISBN 80-7239-096-1.

⁶⁴ HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2009, s. 19-52. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-216-2.

⁶⁵ KAPLAN, Karel. *Sociální demokracie po únoru 1948*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2011, s. 315-330. Knihy dokumenty. ISBN 978-80-7239-255-1.

v krajine, ktoré by sa chceli podieľať na moci. Navrhli, aby sa socialisti zapojili do verejnej práce, ale upustili od zámerov obnoviť sociálnu demokraciu ako stranu.⁶⁶

Na jednom z týchto jednaní bolo navrhnuté riešenie tejto situácie vytvorením prípravného výboru, ktorý mal na starosti ustanovenie dočasného ústredného výboru sociálnej demokracie. Na jeho čele bol J. Bechyně a jeho vznikom začali v obciach a krajoch vznikať organizácie, ktoré sa otvorene hlásili k sociálnej demokracii. Výbor bol ale v konečnom dôsledku členom Národnej fronty spolu s komunistami. Jeho činnosť nemala dlhé trvanie, už na schôdzi, ktorá sa konala 9. augusta 1968 Bechyně odvolal ustanovujúci zjazd výboru, nakoľko sa jeho vznik stretol v Moskve s nesúhlasom.⁶⁷

K 231

Ďalšou výraznou opozičnou skupinou mimo KSČ v tomto období bola organizácia *K 231*, pomenovaná podľa Zákona 231/1948 Sb., ktorý pojednával o možnosti masového väznenia všetkých odporcov režimu. Práve tí sa po medializácii súdnych procesov 50. rokov a hromadnom oslobodzovaní v 60. rokoch spájali aj napriek snahám štátu o zamedzenie ich vzájomných kontaktov. Aj napriek uznaniu ich neviny boli rovnako ako socialisti aj naďalej prenasledovaní a v spoločnosti znevýhodnení, väčšinou nemohli zastávať žiadne významnejšie funkcie. Ich hlavným cieľom bolo dosiahnutie rehabilitácie a nápravy, aby sa podobné udalosti už nikdy neopakovali. Organizovať sa začali v marci 1968 v Prahe, keď bola dočasne povolená ich činnosť. Členovia pochádzali z celej republiky a oboznámovali svojich spoluobčanov s prísne utajovanými faktami, ktoré súviseli s ich odsúdením a väznením. K 231 reprezentovalo asi 130 000 ľudí, ale ich činnosť bola zakázaná spolu so vstupom Varšavských vojsk do ČSR.⁶⁸

Z väznic boli prepúšťaní už od roku 1954, no takmer žiaden z nich nedostal verejné vyrovnanie alebo vyčistenie registra trestov. Väčšina bola prepustená v tichosti bez

⁶⁶ Národní archiv, Sbírka komise vlády ČSSR pro analýzu událostí let 1967 - 1970, Informace o činnosti přípravného výboru sociálně demokratické strany, f 07/15, sv. 9, aj. 88, 1968, 23.5. - 13.8.

⁶⁷ Tamtiež.

⁶⁸ CUHRA, Jaroslav. Několik poznámek k činnosti K 231 a Konfederace politických vězňů (KPV). In: CUHRA, Jaroslav a Václav VEŠER. *Za svobodu a demokracii*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1999, s. 179-181. ISBN 80-7184-794-1.

akejkoľvek zmienky pred verejnosťou s podmienkou, že nebudú šíriť informácie ohľadom ich procesov či pobytu vo väzení.⁶⁹

Organizácia K 231 bola založená bývalým učiteľom Jaroslavom Brodským a okruhom jeho priateľov, medzi ktorých patrili napr. K. Nigrín, Z. Mráz, J. Šmíd a V. Paleček. Už od začiatku to mal byť nepochitický klub, ktorého hlavnou úlohou malo byť zverejnenie pochybení KSČ v politických procesoch, napravenie povesti prepustených a potrestanie vinníkov. Brodský bol pri zakladaní K 231 opatrný a radil sa aj s ÚV KSČ. Prvé stretnutie klubu sa konalo 31. marca na Žofíne v Prahe a aj napriek vysokej účasti a úspešnej tlačovej konferencii s účasťou domácich ale aj zahraničných novinárov o tom v domácich médiách nebola takmer žiadna zmienka.⁷⁰

Združenie bývalých politických väzňov si zakladalo predovšetkým na svojej legalite a snažili sa príliš neprovokovať vedenie krajiny. Organizácia združenia sa rozdelila do troch úrovní - celonárodnej, krajskej a okresnej, pričom pobočky v Brne a neskôr aj v Bratislave pod vedením Emila Vidru sa odklonili od pôvodného plánu pobočky v Prahe, čo viedlo k ich odčleneniu od pôvodnej K 231 a snahe o legalizáciu vlastných organizácií zameraných z väčšej časti na ľudské práva. Aj napriek tomu sa po mesiaci existencie stala z K 231 organizácia rozšírená po celej republike s obrovskou členskou základňou. Avšak aj keď bolo toto združenie legálne, stále nebolo komunistické a ani sa komunistickým prehlásiť neplánovalo. Už od počiatkov podporovali osobnosť A. Dubčeka, ale neplánovali sa zapájať do komunistických štruktúr a po dosiahnutí svojich cieľov dokonca chceli klub rozpustiť. Ich činnosť bola pozorne sledovaná a zamedzené bolo aj vznikom iných klubov, ktoré by mohli navonok pôsobiť ako kritici komunistického režimu.⁷¹

V dokumente, ktorý slúžil ako informačný materiál pre májové plénum ÚV KSČ, boli jeho členovia informovaní o činnosti Klubu. Jeho vedúce osobnosti zvolené na ustanovujúcom zjazde v ňom boli označované za agentov americkej spravodajskej služby či bývalých fašistov, ktorí aj napriek tvrdeniu, že K 231 je klubom nepochitickým do politického života zasahovať chcú, dokonca si nárokujú vedúce miesta v štátnej správe a politickom živote či rôznych závodoch. Členovia Klubu sa údajne hlásili k

⁶⁹ Tamtiež.

⁷⁰ KUSIN, Vladimír V. A Note on K 231. *Soviet Studies*. 1972, 24(1), 77-85.

⁷¹ HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2009, s. 209-233. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-216-2.

potrebe "rozbit" KSČ a rozširovali medzi sebou zoznamy príslišnikov ŠtB aj s adresami, aby vyhľadávali osoby, ktoré páchali trestnú činnosť na členoch K 231.⁷²

Názory na činnosť K 231 vo vedení KSČ sa rôznili. Ich názor sa zjednotil po stretnutí KSČ s Brežnevom v Moskve začiatkom mája 1968. Tam bola KSČ kritizovaná nie len za svoju vnútornú politiku ale aj za vznik kontrarevolučných organizácií akou bola napr. K 231. Na spoločnej porade KSČ sa jej predstavitelia dohodli na nasledujúcom postupe. K 231 zanikne hneď, ako prebehnú sľúbené rehabilitácie. Nie však v takom rozmedzí, ako bolo pôvodne plánované. Každý ďalší klub, ktorý by mal vzniknúť sa musí uchádzať aj o členstvo v Národnej fronte. Za vinníkov veľkej popularity týchto združení boli považované predovšetkým nové médiá, ktorých činnosť sa musela taktiež obmedziť.⁷³

Na májovom zasadnutí ÚV KSČ, kde jeho členovia obdržali vypracovaný tajný dokument, došlo k úplnému obratu v postoji jeho účastníkov ku Klubu K 231. Tam sa voči klubu vyhradil aj Alexander Dubček, ktorý sa vyjadril aj na adresu tých členov K 231, ktorí boli odsúdení právom a na základe toho bola vyhlásená mediálna kampaň namierená proti združeniu bývalých politických väzňov.⁷⁴

V nasledujúcich týždňoch sa KSČ v *Rudom práve* zaviazala prijať zákon o rehabilitácii ale zároveň publikovalo *Rudé právo* hneď niekoľko očierňovacích článkov o členoch K 231.⁷⁵ Taktiež bolo vydaných niekoľko dezinformačných brožúr o činnosti Klubu. Táto taktika však nefungovala tak, ako si komunisti predstavovali a po kritike z Moskvy v boji proti Klubu pritvrdili.

Pred jednaním československej a sovietskej komunistickej strany v Čiernej nad Tisou, ktorá sa mala konať na prelome júla a augusta, sa KSČ ešte snažila jednať s K 231 a dohodnúť sa na kompromise, pretože bolo samozrejmé, že existencia Klubu bude KSČ

⁷² Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Sbirka komise vlády ČSSR pro analýzu událostí let 1967 - 1970, ÚV KSČ Informace o některých poznátcích o činnosti K-231. Informační materiál pro květnové plénum ÚV KSČ 1968, D49

⁷³ Tamtiež, s. 209-243.

⁷⁴ BLAŽEK, Petr. *Aby se to už neopakovalo: katalog k výstavě o dějinách sdružení bývalých politických vězňů K-231*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. ISBN 978-80-87211-00-7.

⁷⁵ Napr. ČERNÝ, A. Otevřený dopis tajemníku Klubu 231 v jižních Čechách. *Rudé právo*. 48(152), 2.

na tomto jednaní vytknutá. Hľadanie kompromisu ale dospelo iba do prípravnej fázy, ktorá bola prerušená vstupom Varšavských vojsk do ČSR.⁷⁶

V konečnom dôsledku sa rehabilitácie týkali predovšetkým členov KSČ a očistený bol iba zlomok nekomunistických väzňov či ich pozostalých. Dňa 25. júna bol prijatý zákon č. 82/1968 o súdnej rehabilitácii, na základe ktorého sa mali prešetriť prípady až do roku 1965. Zákon bol účinný od 1. augusta a mal sa týkať približne 30 000 odsúdených, medzi ktorých patrili predovšetkým roľníci a živnostníci. Toto obdobie ale netrvalo dlho a zákon bol 8. júla 1970 novelizovaný a obdobie, ktorého sa rehabilitácie týkali, bolo zúžené na roky 1949 - 1956, dosiahnutie očistenia bolo takto zkomplikované. Podľa tohto zákona bolo plne zrehabilitovaných len 1 500 odsúdených.⁷⁷

Po invázii sa 27. augusta stretol prípravný výbor KSČ kvôli jednaniu o ukončení činnosti Klubu. Hlavným predstaviteľom združenia bývalých politických väzňov bolo odporúčané legálne vycestovanie do zahraničia. Z ČSSR tak emigrovala väčšina popredných predstaviteľov K 231 a o niekoľko dní neskôr bola činnosť a samotná existencia Klubu zakázaná. Ten teda zanikol po 159 dňoch od začiatku svojho fungovania.⁷⁸

Klub angažovaných nestranníkov

Vznik Klubu angažovaných nestranníkov nazývaný aj KAN sa začal zverejnením článku "*Aktivita nepojmenovaných*" spisovateľa A. Klimenta v týždenníku *Literární listy*. Tam autor článku vyzval nečlenov iných politických strán, aby spolu vytvorili stranu opozičnú. Predovšetkým chcel, aby sa ľudia, ktorých sa dianie v štáte najviac týka, viac zapájali do politiky, ktorá bola ovládaná len komunistami. V konečnom dôsledku tak politika KSČ rozdeľovala spoločnosť, ktorá sa skladala len z bezmocných jednotlivcov. Preto považoval za dôležité vytvorenie opozície, nie na triednom základe ale na občianskom záujme, ktorá bude spoločne bojovať za obnovenie demokracie v ČSSR.⁷⁹

⁷⁶ BLAŽEK, Petr. *Aby se to už neopakovalo: katalog k výstavě o dějinách sdružení bývalých politických vězňů K-231*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. ISBN 978-80-87211-00-7.

⁷⁷ Tamtiež.

⁷⁸ Tamtiež.

⁷⁹ KLIMENT, Alexander. *Aktivita nepojmenovaných*. *Literární listy*. 1968, 1(3), 4.

Článok veľmi zaujal váženého chemika Ludvíka Rybáčka, ktorý túto iniciatívu priniesol medzi svojich priateľov na Univerzite Karlovej a Akadémii vied. Medzi jeho kolegami táto aktivita vzbudila veľký záujem a tak Rybáček usporiadal niekoľko schôdzí, na ktorých sa mali stretnúť vážni záujemcovia. Prvé schôdze sa konali v priebehu marca 1968 v Prahe, kde sa zišli predovšetkým absolventi biológie a chémie a jednalo sa na nich hlavne o činnosti ich združenia. Na týchto schôdzach sa účastníci dohodli aj na názve svojho združenia a takto vznikol Klub angažovaných nestranníkov.⁸⁰

Ustanovujúca schôdza KAN sa konala 5. apríla 1968 v hlavnej posluchárni Vysokej školy chemicko-technologickej a zúčastnilo sa jej asi 200 ľudí, medzi nimi aj zakladajúci členovia, L. Rybáček, I. Jonáš, L. Novák, J. Tintěra a ďalší. Tam zaznelo aj programové hlásenie klubu, ktorý mal združovať občanov, ktorí sa v politike neangažovali, ale chceli sa zapojiť do diania v ČSSR. Kvôli tomu považoval klub za dôležité organizovanie verejných diskusií, kde by boli prezentované názory jeho členov a následne by boli využité v spoločenskej praxi.⁸¹

Medzi každodennú činnosť klubu malo patriť organizovanie diskusných večerov a stretávanie sa s významnými osobnosťami verejného života, snaha o vytvorenie ústavnej demokracie, vystupovanie proti prejavom nedemokracie, podpora Deklarácie ľudských práv OSN, spolupráca s médiami a inými spolkami podobného charakteru, snaha o zrušenie nerovností medzi komunistami a nestranníkmi a zúčastnenie sa na voľbách do národných výborov a Národného zhromaždenia.⁸²

Na ustanovujúcej schôdzi podpísalo 144 účastníkov žiadosť o registráciu KAN, ktorá bola adresovaná Národnemu výboru hl. m. Praha, aby mohol byť Klub legalizovaný zatiaľ iba lokálne na území Prahy. V nasledujúcich týždňoch KAN dodržiaval záväzky a organizoval verejné besedy, v apríli 1968 dokonca založili KAN aj v Olomouci a

⁸⁰ L. Rybáček sa najprv pokúsil o spoluprácu s autorom článku "Aktivita nepojmenovaných" A. Klimentom. Ten aj napriek tomu, že článok napísal, sa nechcel podieľať na realizácii vytvorenia opozičnej strany. Vznik KANu. HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2009, s. 135-138. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-216-2. v

⁸¹ HOPPE, Jiří a Jiří SUK. *Dvojitá identita Klubu angažovaných nestranníků: před invazí 1968 a po pádu komunismu 1989 : [dvě historické studie doplněné edicí vybraných dokumentačních materiálů]*. Vyd. 1. Praha: Euroslavica, 2008, s. 9-14. ISBN 978-80-85494-82-2.

⁸² *KAN 1968 - 2003: 35 úsilí o polidštění politiky*. Praha: KAN, 2003.

Gottwaldove (dnes Zlín). 29. apríla sa predstavitelia KAN stretli s ministrom vnútra Pavlom, ktorý nebol vznikom klubu nadšený. Doporučoval, aby boli členovia opatrní a podali si žiadosť o celoštátnu registráciu na ministerstve vnútra, čo KAN aj urobil.⁸³

Klub angažovaných nestranníkov vystupoval v médiách už od svojej zakladajúcej schôdze. Publikovali často v *Literárních listech*, na čo reagovali tisíce ľudí z celej republiky. Do klubu sa zapojil aj I. Sviták, ktorý sa s Rybáčkom spoznal na stretnutí pražských intelektuálov v byte V. Havla. Sviták propagoval Klub v týždenníku *Student* a v *Literárních listech*, neskôr spolupracoval aj na písaní Manifestu KAN. Tento manifest chceli nechať podpísať u verejne známych osobností. Aj napriek tomu, že Manifest podpísali osobnosti ako Karel Gott či spisovateľ Jaroslav Seifert, nemali veľký úspech a získali len 150 podpisov. Manifest nevzbudil veľký ohlas ani u širokej verejnosti, publikovaný bol až v júli toho roku v *Svobodném slově*, kedy už verejnosť stratila záujem.⁸⁴

Hnutie sa malo prezentovať predovšetkým na prvomájovom sprievode v Prahe. Zmienka o ich účasti zaznela aj v Československom rozhlase. Pred začiatkom sprievodu sa zhromaždilo len niekoľko desiatok ľudí, ktorí s transparentmi vyrazili z Albertova smerom do centra, kde ich niekoľko hodín blokovali jednotky Ľudových milícií. Počas toho sa rady KAN v sprievode postupne rozširovali, pridávali sa k nim ľudia z ulíc, až ich bolo niekoľko tisíc. Sprievod sa zastavil pred Slovanským domom, kde predali prezidentovi Svobodovi kyticu a programové vyhlásenie KAN. Po veľkom úspechu z 1. mája si v priebehu mesiaca prihlášku do Klubu podalo na 40 000 záujemcov a v regiónoch vznikalo mnoho nových pobočiek KAN.⁸⁵

Dňa 16. mája 1968 predali 4 členovia prípravného výboru KAN v zložení L. Rybáček, J. Mlýnková, J. Štěpánek a L. Novák ministerstvu vnútra ďalšiu žiadosť na schválenie nových stanov KAN, kde bol Klub definovaný ako "politické združenie celoštátne". Tam im bolo vydané potvrdenie o prijatí žiadosti, čo podľa zákona dávalo Klubu právo na jednanie členov prípravného výboru vo veci založenia novej organizácie približne na dobu jedného mesiaca. To nebolo v zákone bližšie špecifikované, preto v nasledujúcom

⁸³ Tamtiež.

⁸⁴ HOPPE, Jiří a Jiří SUK. *Dvojitá identita Klubu angažovaných nestranníků: před invazí 1968 a po pádu komunismu 1989 : [dvě historické studie doplněné edicí vybraných dokumentačních materiálů]*. Vyd. 1. Praha: Euroslavica, 2008, s. 9-14. ISBN 978-80-85494-82-2.

⁸⁵ HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2009, s. 135-170. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-216-2. v

období jednal Klub slobodne a pripravoval sa na ďalší postup.⁸⁶ O dva dni neskôr sa konal celoštátny meeting na Žofíne v Prahe, ktorého sa zúčastnilo približne 2 000 členov. V priebehu meetingu prišiel za Rybáčkom člen ÚV KSČ Z. Mlynář, ktorý požadoval, aby nevystúpil radikálny I. Sviták a aby sa od neho KAN dištancoval. Sviták síce nakoniec nevystúpil ale KAN sa od neho verejne nedištancoval. Aj napriek tomu viedol tento zásah KSČ k postupnému odcudzeniu a rozchodu medzi KAN a I. Svitákom.⁸⁷

V nasledujúcom období sa v snahe o zjednotenie organizácie a programu Klubu začala ukazovať neprofesionálnosť, nedostatočná koordinácia a rôznorodosť názorov jeho členov. KAN mal desiatky regionálnych pobočiek, ktoré neboli viazané na centrum v Prahe a fungovali autonómne. Klubu chýbali priestory a finančné prostriedky, aj napriek tomu, že mu Karel Gott venoval výťažok zo svojho koncertu v Městské knihovně. Začiatkom júna sa začala vyostrovať aj situácia medzi komunistami navzájom, ktorých názory na novú opozíciu sa rôznili. Po rozhodnutí KSČ po nátlaku z Moskvy z mája toho roku mohol byť KAN legalizovaný iba po vstupe do Národnej fronty. Preto prvé stretnutie členov Národnej fronty - Z. Mlynářom a F. Krieglom a predstaviteľov KAN sa konalo už 5. júna. Významnejšie ale bolo stretnutie 15. júna 1968, kedy bolo členom KAN vytýkané, že vystupujú proti KSČ a nezvládajú ovládať svoje mimopražské pobočky. K otázke legalizácie ich Klubu sa Mlynář vyjadril, že je pripravovaný nový zhromažďovací zákon na september toho roku, preto je legalizácia klubu stále odkladaná.⁸⁸

Aj v samotnom Klube došlo postupne k nezhodám. Týkali sa predovšetkým jeho organizácie. Postupne sa vytvorilo niekoľko skupín, z toho dve najväčšie - jedna združovala členov, ktorí nechceli, aby sa z Klubu stala politická strana, zvyšok členov pod vedením L. Rybáčka chcel usilovať o ustanovenie KAN ako politickej strany.⁸⁹ V nasledujúcom období pracovali členovia Klubu na ustálení jeho organizácie a propagácii KAN, predovšetkým prostriedkom vydávania bulletinu *Nestraník*. Už v

⁸⁶ Tamtiež.

⁸⁷ *KAN 1968 - 2003: 35 úsilí o polidštování politiky*. Praha: KAN, 2003.

⁸⁸ Tamtiež.

⁸⁹ HOPPE, Jiří a Jiří SUK. *Dvojitá identita Klubu angažovaných nestraníků: před invazí 1968 a po pádu komunismu 1989 : [dvě historické studie doplněné edicí vybraných dokumentačních materiálů]*. Vyd. 1. Praha: Euroslavica, 2008, s. 14-32. ISBN 978-80-85494-82-2.

priebehu augusta však vedenie KAN vycítilo zmenu postoja KSČ voči ich organizácii, preto koncom mesiaca vydali dokument o zastavení ich činnosti.⁹⁰

Klub bol jednou z tém, ktoré preberali KSČ a KSSZ v Čiernej nad Tisou na prelome augusta a septembra. Sovieti neustále kritizovali silnejúcu opozíciu KSČ v ČSSR a považovali ju za kontrarevolúciu. Preto chceli komunisti obnoviť zákon o Národnej fronte, ktorý by ustálil jej členstvo a nepovoľoval by vznik nových politických uskupení. Tieto jednanie ale boli prerušené inváziou a dňa 7. septembra bola činnosť Klubu angažovaných nestranníkov zakázaná a Klub zanikol na ďalších 20 rokov.⁹¹

V období pred Pražskou jarou vznikali v ČSSR aj mnohé ďalšie uskupenia, ktoré sa chceli či už viac alebo menej pričiniť na zmenách vtedajšieho režimu. Okrem sociálnych demokratov, K 231 a Klubu angažovaných nestranníkov to boli aj početné skupiny študentov a iných organizácií, napr. prípravný výbor Spoločnosti pro ľudské práva či Kruh nezávislých spisovateľov. Uvoľnenie prísnej cenzúry podporilo vznik nových prostriedkov masovej komunikácie, či už vo forme rozhlasových staníc alebo časopisov. Všetky tieto snahy však boli zničené inváziou sovietskych tankov do ČSSR.

Politické procesy a slovenskí buržoázni nacionalisti

Vykonštruované politické procesy boli významnou súčasťou komunistickej vlády. Zasahovali komunistov aj nekomunistov, no členovia strany, až na niekoľko exemplárnych rozsudkov, dostávali zvyčajne miernejšie tresty ako nestranníci. V porovnaní s prvou republikou bolo v rokoch 1918-1938 vykonaných menej rozsudkov smrti ako počas prvých 4 rokov vlády KSČ.⁹² Počet politických väzňov v roku 1952 sa odhaduje až na 120 000.⁹³ Často neoprávnené obvinenia a súdne procesy boli súčasťou režimu až do 60. rokov.

⁹⁰ Tamtiež.

⁹¹ Tamtiež.

⁹² V prvej Československej republike bolo na trest smrti odsúdených 415 osôb, z čoho vykonaných bolo iba 9 rozsudkov. V rokoch 1948-1952 bolo odsúdených 233 osôb, z čoho 178 bolo reálne popravených. UTITZ, Bedřich. *Neuzavřená kapitola: politické procesy padesátých let*. 1. vyd. Praha: Lidové nakladatelství, 1990, s. 8-17. Dokořán. ISBN 80-7022-091-0.

⁹³ Tamtiež.

Stranícke čistky boli hlavným znakom zakladateľského obdobia KSČ. Do Gottwaldovej smrti bola strana "očistená" aj od popredných politikov a prezidentových dovedajších blízkych spolupracovníkov - napr. Vlado Clementis či vedúca postava politických procesov tohto obdobia Rudolf Slánský. Prenasledovanie, odpočúvanie a výsluchy boli bežnou súčasťou života aj u komunistických politikov, ktorí si rýchlo zvykli na neschopnosť vyjadriť slobodne svoj názor, predovšetkým nesúhlas.⁹⁴

Súdne procesy v totalitných režimoch, a teda aj v komunistickom Československu sa vyznačujú niekoľkými spoločnými znakmi, napr. porušovanie presumpcie nevinu u obvinených, rozlišovanie sociálneho pôvodu väzňov, od ktorého sa odvíjali ich práva a povinnosti vo výkone trestu, prehliadanie právnej ochrany väzňov a ich rozdeľovanie do kategórií podľa triedy a dôvodu odsúdenia. Podľa toho sa určovalo množstvo návštev, ktoré mohli väzni prijať či počet listov, ktoré mohli odoslať svojim blízkym. Najnižšou kategóriou boli politickí väzni, ktorí ohrozovali demokratický režim a tým pádom aj celú spoločnosť. Súdení tak boli napr. buržoázni nacionalisti, kulaci i nepriatelia vnútri strany.⁹⁵ Politickí väzni tvorili v tomto období približne polovicu všetkých väznených osôb v republike.⁹⁶

V druhej polovici 50. rokov sa režim trochu uvoľnil a nastalo obdobie rehabilitačných riadení a amnestií udelených prezidentom. Tieto rehabilitácie mali zrušiť nespravodlivé rozsudky, umožniť návrat odsúdených do občianskeho života a ich opätovné zapojenie do spoločnosti, určiť vinníkov za tieto procesy a následné zamedzenie opakovaniu sa podobnej situácie.⁹⁷

V tomto období sa začali množiť sťažnosti obetí aj ich príbuzných po celom Československu, čo viedlo k vytvoreniu komisie na prešetrenie týchto sťažností, na čele ktorej bol minister vnútra Barák. Komisia zistila, že mnoho osôb sa nachádza vo vyšetrovacej väzbe aj niekoľko rokov bez vyšetrovania ich prípadov. KSČ sa preto

⁹⁴ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. 1. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister, 2009, s. 135-155. ISBN 978-80-87029-53-4.

⁹⁵ PINEROVÁ, Klára. Vývoj československého vězeňství po druhé světové válce. In: BOUŠKA, Tomáš, Klára PINEROVÁ a Michal LOUČ. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. Vyd. 1. Praha: Političtí vězni.cz, 2009, s. 12-30. ISBN 978-80-254-5825-9.

⁹⁶ Tamtiež.

⁹⁷ KAPLAN, Karel. *Druhý proces: Milada Horáková a spol. - rehabilitační řízení : 1968-1990*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008, s. 11-15. ISBN 978-80-246-1431-1.

rozhodli všetky tieto procesy doviezť do konca a tieto osoby odsúdiť alebo prepustiť. Barákova komisia však v oslobodzovaní postupovala opatrne, nakoľko sa jej členovia často zapojili do väznenia jednotlivých väzňov, čo si vyslúžilo neustálu kritiku od Sovietskeho zväzu.⁹⁸

Paradoxne tak v ČSSR, kedy v celom Sovietskom bloku dochádzalo k revíziám neoprávnených procesov, prebehla v roku 1954 nová vlna politických procesov. V týchto bola odsúdená napr. Marie Švermová, bývalá zástupkyňa generálneho tajomníka KSČ Rudolfa Slánskeho, slovenskí "buržoázni nacionalisti", ktorí boli vo vyšetrovacej väzbe už od začiatku 50. rokov či bývalí sociálni demokrati.⁹⁹

Buržoázni nacionalisti

Ani samotná KSS nebola vo svojich názoroch úplne jednotná. Od roku 1948 sa v nej vyformovali dve hlavné skupiny - na čele prvej, v ktorej boli zoskupení predovšetkým zástanci centralizmu, bol Viliam Široký, on a jeho stúpenci mali široké zastúpenie v ústredných orgánoch komunistickej strany a na čele druhej, presadzujúcej federáciu, bol Gustáv Husák, predseda Zboru povereníkov a Karol Šmidke, predseda SNR. Obe skupiny mali podporu u ostatných komunistov, ale po prevzatí moci v republike komunistami v roku 1948 sa začal formovať nový režim, ktorého znakom bola aj silná centralizácia, a preto vplyv orgánov, v ktorých bolo činné nacionalistické krídlo, strácal na svojej sile. Naproti tomu V. Široký a jeho okolie boli členmi Predsedníctva ÚV KSČ. Títo začali bojovať proti tzv. povstaleckému krídlu KSS.¹⁰⁰

Pojem buržoázny nacionalizmus je súčasťou komunistickej terminológie a prvýkrát bol vytknutý Sovietskym zväzom Komunistickej strane Juhoslávie v júni 1948. Tá bola obviňovaná z nacionalistických tendencií a snahou o budovanie socializmu bez podpory Sovietskeho zväzu. To viedlo k hľadaniu nacionalistických tendencií vo všetkých komunistických stranách bloku. Zatiaľčo samotný pojem mal označovať nadradovanie

⁹⁸ PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 111-116. ISBN 978-80-7325-154-3.

⁹⁹ Tamtiež.

¹⁰⁰ KINČOK, Branislav. Takzvaný buržoázny nacionalizmus a vnútrostranícky boj v KSS 1948-1951. In: KALOUS, Jan a Jiří Kocian. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 106-116. ISBN 978-80-7285-156-0.

záujmov vlastného štátu nad záujmy sovietske, v KSČ z neho obviňovali KSS, predovšetkým Husákove krídlo. O to sa zaslúžil aj V. Široký, ktorý síce nemenoval nikoho konkrétneho, ale priznal nacionalistické tendencie v KSS. Rozlišoval ale buržoázny(antisovietsky) a malomeštiacky(antičeský) nacionalizmus. V Československu sa teda vyskytoval antičeský namiesto antisovietskeho buržoázneho nacionalizmu.¹⁰¹

Slovenský nacionalizmus bol v slovenskej komunistickej strane prítomný od jej začiatkov. Najvýraznejšou skupinou boli tzv. davisti - skupina združená okolo časopisu DAV, ktorej členmi boli napr. V. Clementis, L. Novomeský či G. Husák. Nacionalistické tendencie boli výraznejšie až po skončení druhej svetovej vojny, kedy fungovalo Slovensko ako samostatný štát. Dovtedy mohla podľa podmienok III. internacionály fungovať v každom štáte iba jedna komunistická strana. Tou bola v Československu KSČ, ktorá sa skladala predovšetkým z Čechov, ktorým centralizmus neprekážal. Kvôli osamostatneniu vznikla ilegálna KSS s vlastným vedením, ktoré sa malo riadiť pokynmi moskevskeho vedenia KSČ a K. Gottwaldom, ale nemali vlastné väzby na Sovietsky zväz.¹⁰²

Vo voľbách v roku 1946 získala KSČ na Slovensku podstatne menej hlasov ako strana demokratická. Dôvodom bolo pravdepodobne aj zavrhovanie myšlienky federalizmu a osamostatnenia Slovenska. Aj rétorika Husákovho krídla sa umiernila, pretože slovenskí komunisti verili, že po komunistickom prevrate sa časť moci presunie na Slovensko. Po roku 1948 však nastala úplne opačná situácia, kedy boli obmedzené právomoci slovenských orgánov, znárodnené všetky výrobné prostriedky atp. v rezortných ministerstvách v Prahe a KSS bola zrušená ako samostatná strana a stala sa iba územnou organizáciou KSČ na Slovensku. Všetky nacionálne tendencie boli odsudzované ako buržoázny (alebo malomeštiacky) nacionalizmus, čo bolo považované za činnosť proti jednotnosti novovzniknutej Československej republiky.¹⁰³

Zatýkanie jednotlivých politikov sa začalo už pred 50. rokmi. Prvým prenasledovaným bol V. Clementis, ktorý bol usvedčený za svoje názory na sovietsku zahraničnú politiku, ktoré prezentoval počas druhej svetovej vojny, kedy bol v exile v Paríži a následne bol

¹⁰¹ Tamtiež.

¹⁰² RYCHLÍK, Jan. Slovenský národní komunismus a slovenští národní komunisté. In: KALOUS, Jan a Jiří Kocián. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 306-316. ISBN 978-80-7285-156-0.

¹⁰³ Tamtiež.

popravený v roku 1952. Aj keď tieto názory vyjadroval iba v úzkom kruhu svojich spolupracovníkov, správy o tom sa dostali aj do Sovietskeho zväzu a z KSČ bol vylúčený. Znovu ho prijali v roku 1945, kedy vykonal sebakritiku. Aj napriek tomu boli Clementis aj jeho spolupracovníci od roku 1947 vyšetrovaní sovietskymi bezpečnostnými zložkami.¹⁰⁴

V roku 1949 zažiadal K. Gottwald o pomoc Sovietsky zväz, ktorý na jeseň toho roku vyslal do Československa svojich poradcov. Tak sa začali procesy s nepriateľmi KSČ, výsledkom ktorých bolo uväznenie mnohých slovenských nacionalistov, medzi nimi napr. G. Husák, L. Novomeský, L. Holdoš a i.¹⁰⁵

Politika Nového kurzu priniesla do česko-slovenských vzťahov skôr kozmetické úpravy. Vzťahy sa mali harmonizovať, ale iba v určitých medziach, kedy bolo niekoľko komunistov odvolaných zo svojich funkcií na Slovensku a padali prísluby o decentralizácii. Nakoniec boli v roku 1956 iba rozšírené právomoci SNR a Zboru povereníkov.¹⁰⁶

V apríli roku 1954, kedy sa vyšetrovania ujala Baráková komisia sa uskutočnil súd so slovenskými buržoáznymi nacionalistami, ktorí boli uväznení už od roku 1951. Všetci účastníci súdu boli obvinení z vlastizrady a sabotáže, niektorí aj zo špionáže v prospech cudzieho štátu. Všetci okrem Husáka priznali vinu, ale aj napriek tomu boli uznaní vinnými a odsúdení.¹⁰⁷ Gustáv Husák bol odsúdený na doživotie, a teda sa vyhol fatálnemu trestu. Na slobodu bol prepustený až v roku 1960 po amnestii prezidenta

¹⁰⁴ KINČOK, Branislav. Činnosť štátnej bezpečnosti proti Gustávovi Husákovi v rokoch 1948-1950. In: KINČOK, Branislav. *Gustáv Husák a jeho doba*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015, s. 191-238. ISBN 978-80-89335-76-3.

¹⁰⁵ Tamtiež.

¹⁰⁶ LONDÁKOVÁ, Elena. Slovenské predjarie. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1998, s. 17-28. ISBN 80-210-1976-X.

¹⁰⁷ MARJINA, Valentina. Rehabilitácia tzv. slovenských buržoázných nacionalistov a slovenská otázka. In: KINČOK, Branislav. *Gustáv Husák a jeho doba*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015, s. 323-352. ISBN 978-80-89335-76-3.

Novotného a v roku 1963 bol plne rehabilitovaný.¹⁰⁸ Do tohto roku verejná činnosť nacionalistických Slovákov ustala a centralizácia v ČSSR bola stále výraznejšia.¹⁰⁹

Po prepustení bola Husákovi pridelená práca - pracoval na pozícii skladníka. Potom mu Alexander Dubček zariadil prácu v Ústave štátu a práva, kde spolu s asistentmi spracovával historické obdobie Slovenského národného povstania. V roku 1963 mu bolo prezidentom ponúknuté miesto námestka ministra financií, ktoré odmietol, pretože nesúhlasil s Novotného politikou a obviňoval ho zo svojho väznenia. Po návrate do vysokej politiky stál za Dubčekom a po Dubčekovom zvolení šéfom strany sa z Husáka v apríli 1968 stal miestopredseda vlády.¹¹⁰

Dubček bol Novotným často kritizovaný za to, že vpustil Husáka späť do politiky a nechal tak priestor pre formovanie opozície. Táto kritika zaznela aj na XII. zjazde KSČ v roku 1966, kde sa k nej pripojili členovia Predsedníctva ÚV, ktorí mladých nacionalistických slovenských komunistov považovali za neskúsených. Toto obdobie viedlo k väčšej priepasti medzi Slovákami a Čechmi. KSS v priebehu nasledujúceho obdobia žiadala napr. o vytvorenie komisie pre národnostné otázky pri SNR alebo Národnom zhromaždení, štatút hlavného mesta Slovenska pre Bratislavu, zohľadnenie slovenských podmienok v jednotnej hospodárskej politike, atp. Aj napriek tomu bolo vytvorenie federácie považované KSČ za krok späť v rozvoji Slovenska.¹¹¹

V rokoch 1966-1967, kedy bol režim podstatne voľnejší, prebiehala znova diskusia o slovensko-českých vzťahoch. Väčšina verejných diskusií sa ale nezaoberali vzťahmi po roku 1948. Toto tabu prelomil práve Gustáv Husák, ktorý od roku 1967 verejne kritizoval postavenie slovenských národných orgánov a znovu sa zasadzoval za federáciu.¹¹² Po udalostiach v Martine vydalo 8. decembra 1967 Predsedníctvo ÚV KSS stanovisko, kde sa vymedzovalo proti obvineniam z nacionalizmu. Toto stanovisko mal

¹⁰⁸ FORMÁČKOVÁ, Marie. *V hlavní roli Gustáv Husák: [tragédie jednoho osudu] : podle dokumentárního filmu Roberta Sedláčka a Michala Kubala*. Vyd. 1. Mnichovice: BVD, 2009, s. 10. ISBN 978-80-87090-24-4.

¹⁰⁹ ZAVACKÁ, Katarína. *Metamorfózy štátoprávneho postavenia Slovenska v rokoch 1948-1967*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1998, s. 17-28. ISBN 80-210-1976-X.

¹¹⁰ BUDINSKÝ, Libor. *Deset prezidentů*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2003, s. 199-209. ISBN 80-242-0966-7.

¹¹¹ ŠTEFANSKÝ, Michal. *Narastanie konfliktov v slovensko-českých vzťahoch a ich genézia (1966-1967)*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1998, s. 17-28. ISBN 80-210-1976-X.

¹¹² ZAVACKÁ, Katarína. *Metamorfózy štátoprávneho postavenia Slovenska v rokoch 1948-1967*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1998, s. 17-28. ISBN 80-210-1976-X.

tlmočiť Dubček na stretnutí ÚV KSČ. Dôsledkom toho bolo pozvanie Brežneva prezidentom Novotným do Československa, čo viedlo k pádu Novotného a zvoleniu A. Dubčeka za prvého tajomníka KSČ. Tým sa ukončilo obdobie obviňovania Slovákov z buržoázneho nacionalizmu a otázka federácie sa posunula na vyššiu úroveň.¹¹³

Proreformní politici v KSČ

Výrazne na politiku ČSSR v období Pražskej jari vplývali aj samotní členovia vládnucej strany, ktorí sa snažili o reformu vtedajšieho režimu. V KSČ vládla v priebehu 60. rokov nespokojnosť s vedením strany aj s vládnutím prezidenta Novotného, ktoré sa vyznačovalo autoritárskymi prvkami a hromadením moci. Väčšina väznených, ktorí v tomto období dosiahli prepustenie, boli bývalí komunistickí funkcionári. Mnohí z nich sa znova aktívne zapájali do politiky. Názory reformných komunistov boli značne ovplyvnené aj zverejnením spisov z procesov 50. rokov. Uvoľňovanie režimu prinieslo aj možnosť vycestovať do zahraničia. Široká verejnosť tak mala možnosť cestovať na západ a tak sa nevyhli nespokojnosti s rozdielnou životnou úrovňou v zahraničí a doma. Staré vedenie strany na čele s prezidentom Novotným nebolo reformným myšlienkam príliš naklonené. Členská základňa KSČ bola stále staršia a veľká časť členov vstúpila do strany kvôli výhodám z toho vyplývajúcich ale zostávali pasívnymi. Aj napriek tomu sa do ÚV KSČ v tomto období dostávalo stále viac reformne zmýšľajúcich komunistov.

Reformní komunisti sa spočiatku dali klasifikovať do niekoľkých skupín, pretože aj keď sa pričínili v snahe o uvoľnenie režimu, nemali jednotné ciele, ktoré by boli vlastné všetkým. Medzi jednotlivými skupinami komunisti často migrovali, či už kvôli presvedčeniu alebo snahe budovať si svoju kariéru v KSČ. Najvýraznejšou skupinou boli demokratickí komunisti (F. Kriegel, O. Šik, J. Hájek, K. Kosík, a i.), ktorí sa opierali o demokratické médiá a radikálnu komunistickú inteligenciu, nemali však veľkú podporu v straníckom aparáte. Umiernenejší boli tzv. "centristi", ktorí mali v aparáte veľký podiel a k reformám chceli pristupovať opatrne. Do tohto krídla by sa dali zaradiť A. Dubček, J. Smrkovský, O. Černík a i. Špecifickou skupinou boli tzv. "technokrati", ktorých záujmom bola prosperita a modernizácia krajiny, ktorej stál v ceste nedostatok kvalifikovaných elít či rovnosťarstvo. Mnohých ovplyvňovala tradičná

¹¹³ ŠTEFANSKÝ, Michal. Narastanie konfliktov v slovensko-českých vzťahoch a ich genézia (1966-1967). In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1998, s. 17-28. ISBN 80-210-1976-X.

komunistická ideológia, preto nesúhlasili so všetkými návrhmi reformistov. Najvýznamnejším predstaviteľom tohto krídla bol A. Indra.¹¹⁴

Toto postupné uvoľňovanie sa politici na Slovensku snažili využiť vo svoj prospech a videli to ako šancu na väčšie osamostatnenie sa. V roku 1963 bol stúpenec Novotného Karol Bacílek, ktorý nesúhlasil s väčšou autonómiou slovenskej časti krajiny, nahradený v ÚV KSS reformisticky zmýšľajúcim Alexandrom Dubčekom. Týmto získal Dubček vysoké postavenie aj v ÚV KSČ a začalo sa obdobie nazývané aj "predjarie", ktoré trvalo od roku 1963 do roku 1967.¹¹⁵

Alexander Dubček bol v politike aktívny už pred rokom 1963, bol členom ÚV KSS od roku 1958 a predsedal aj komisiám, ktoré rozhodovali o prepúšťaní politických väzňov v tomto období. Po nadobudnutí tohto vysokého postavenia sa ale rýchlo stal tvárou reformistického hnutia. Už jeho prvé verejné vystúpenia apelovali na KSČ, aby uvoľnila vtedajší režim. Kritizoval ich postoj k menšinám, predovšetkým Slovákom, zásahy a kontrolu všetkých aspektov života spoločnosti. Hlavnou úlohou strany malo byť podľa Dubčeka nastavenie línií, vládnutie však mali prenechať vláde. Kritizoval aj postoj strany k inteligencii a tzv. buržoáznym nacionalistom.¹¹⁶

Kritika strany na Slovensku neobišla ani politické procesy 50. rokov. Obviňovaný bol často V. Široký, ktorého si prezident vzal pod svoju ochranu. Práve Široký mal byť zodpovedný za procesy s G. Husákom či umučeným Vladom Clementisom. V *Pravde*, orgáne ÚV KSS, bol publikovaný prejav M. Hyska zo zjazdu slovenských novinárov, kde otvorene kritizoval Širokého. KSČ na čele s Novotným brali tento krok ako útok a provokáciu od slovenských komunistov.¹¹⁷

¹¹⁴ DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006, s. 61-64. Knihy dokumenty. ISBN 80-7285-080-6.

¹¹⁵ BYSTRICKÝ, Valerián. *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008, s. 9-42. ISBN 978-80-969782-3-6

¹¹⁶ Tamtiež.

¹¹⁷ SIKORA, Stanislav. Dubček kontra Novotný (1963-1967). In: LALUHA, Ivan a kol.. *Alexander Dubček: jeho doba a súčasnosť*. Prvé vydanie. Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2014, s. 24-51. Monografie a štúdie. ISBN 978-80-224-1414-2.

Ďalšou kauzou bolo skúmanie procesov buržoázneho nacionalizmu. Na návrh ÚV KSS vytvoril ÚV KSČ rehabilitačnú komisiu, nazývanú aj barnabitská komisia, ktorá mala preskúmať opravnenosť odsúdenia tzv. slovenského "buržoázneho nacionalizmu". Do zloženia komisie zasahoval aj A. Novotný, ktorý tam dosadil B. Lastovičku a M. Sabolčíka. Aj napriek tomu bola po preskúmaní dokumentov kauza vyhlásená za neoprávnenú a vykonštruovanú a všetci, ktorí boli na základe tohto obvinení, boli prepustení. Medzi nimi aj G. Husák. Ďalšie nezhody sa týkali napr. posilnenia právomocí Slovenskej Národnej rady a podobné otázky, týkajúce sa predovšetkým slovenskej kultúry a postavenia v ČSSR.¹¹⁸

A. Dubček čelil niekoľkým útokom, ktoré sa dajú spájať s A. Novotným. Ten hľadal podporu v strane na odvolanie Dubčeka z jeho pozície. V rokoch 1964-1966 bol Dubček aj jeho manželka sledovaný členmi ŠtB. V roku 1966 zaslal Dubček prezidentovi list, v ktorom uviedol, že s týmto sledovaním nesúhlasí. Aj napriek prešetrovaniu tieto sledovania neustali, no neposkytli prezidentovi ani argumenty na jeho odvolanie.¹¹⁹

Tieto a mnohé ďalšie spory vyvrcholili na 4. zjazde československých spisovateľov v Martine, ktorý sa konal 27.-29. júna 1967. Na stretnutí s predstaviteľmi Matice slovenskej odmietol prezident prevziať ponúkané dary a na celom zjazde sa správal nepatrične a neúctivo. Toto správanie malo údajne slovenských komunistov zastrašiť v ich aktivitách, v konečnom dôsledku však bolo odsúdené naprieč celou KSČ a predznamenovalo Novotného pád. Spor medzi Dubčekom a Novotným vyvrcholil na jednaní predsedníctva ÚV KSČ v októbri toho roku v Prahe. Tam sa ukázalo, že sa Dubček teší veľkej podpore u svojich spolustranníkov.¹²⁰

Slovenská otázka a kumulovanie funkcií bolo na pretrase aj na zasadaní ÚV KSČ koncom októbra 1967. Novotný toto pochopil ako útok na svoju osobu, ale nadpolovičná väčšina členov výboru stála za Dubčekom. Preto sa Novotný obracal na bezpečnostné zložky 8. oddelenia ÚV KSČ a dokonca aj na Moskvu, kde žiadal L. I. Brežneva o pomoc v boji s kontrarevolúciou. Ten do Československa pricestoval 8.

¹¹⁸ Tamtiež.

¹¹⁹ Tamtiež.

¹²⁰ EMMERT, František. *Rok 1968 v Československu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 6-7. ISBN 978-80-7021-903-4.

decembra a stretol sa s politikmi z oboch táborov. Jeho podpora však smerovala skôr k Dubčekovi, ktorý bol sympatický a narozdiel od Novotného vedel perfektne rusky. Pravdepodobne úplne nepochopil závažnosť situácie a aj liberálnejších československých politikov považoval za verných stúpencov režimu, pretože Československo opustil so slovami "Éto vaše delo." čo znamená "Je to vaša vec."¹²¹

Tento krok v konečnom dôsledku poškodil Novotného ešte viac, nakoľko po tom, čo Dubček získal podporu Moskvy, stratil podporu ďalších spolustranníkov. V priebehu decembra sa konalo niekoľko zasadaní, ktorých cieľom bolo zvrhnúť Novotného. Ten sa svojich postov pevne držal a jednania sám predlžoval. Zároveň sa takmer pokúsil o posledné udržanie moci využitím armády a bezpečnostných zložiek. Medzi Vianocami a Novým rokom sa proti Dubčekovi a iným reformistom chystala "noc dlhých nožov", ktorej plánovanie ale z neznámych dôvodov nedotiahol do konca. Nakoniec bol 5. januára 1968 z postu 1. tajomníka strany zosadený a na jeho miesto bol na návrh J. Lenárta zvolený Alexander Dubček, za ktorého poslušne hlasovali všetci členovia ÚV.¹²²

Dubček, ktorý bol dovtedy predovšetkým postavou slovenskej politickej scény, bol rýchlo obľúbený aj v českej časti republiky. Podporoval ho aj samotný Brežnev, ktorý mu po jeho zvolení zaslal telegram s gratuláciami. Spolupracoval s mnohými reformistickými komunistami, napr. O. Černíkom, J. Smrkovským či O. Šikom a ich počty rýchlo prerástli počty konzervatívnych komunistov. Zloženie Predsedníctva ÚV KSČ sa však zásadne nezmenilo - napr. Novotný bol aj naďalej členom, ale rozšírilo sa o 4 nových proreformných komunistov, a to J. Borůvku, J. Pillera, E. Riga a J. Špačka. Z vedúcich pozícií bezpečnostného oddelenia ÚV ale boli odvolaní konzervatívni M. Mamula a F. Havlíček. Personálne zmeny v januári 1968 sú považované za jeden z mílnikov, ktoré ohraničujú obdobie demokratizácie režimu nazývané aj Pražská jar.¹²³

Na miesto 1. tajomníka ÚV KSS bol 22. januára zvolený V. Biřak, ktorý bol počas obdobia "predjaria" tajomníkom ÚV KSS pre ideológiu a Dubčekov spolupracovník. Už

¹²¹ Tamtiež.

¹²² BYSTRICKÝ, Valerián. *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008, s. 31-43. ISBN 978-80-969782-3-6.

¹²³ BYSTRICKÝ, Valerián. *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008, s. 43-47. ISBN 978-80-969782-3-6.

v tomto období sa začali zväzňovať nezhody medzi liberálnymi názormi Dubčeka a konzervatívnymi postojmi G. Husáka, ktorý jeho snahu o demokratizáciu kritizoval.¹²⁴

Výraznou zmenou prešla aj rétorika denníka *Rudé právo*. Od zvolenia nového 1. tajomníka prinášalo informácie o zmenách vo vedení a taktiež plánovanému smerovaniu k demokratickému centralizmu, vnútrostraníckej centralizácii a sebakritike.¹²⁵ Stále častejšie sa vo verejne dostupných plátkoch vyskytovala kritika predchádzajúcej vlády a jej činiteľov - aj samotného prezidenta. Antonín Novotný však naďalej vystupoval proti demokratizácii režimu, preto silneli snahy o jeho odstúpenie z postu hlavy štátu. Oficiálne oznámenie o jeho rezignácii vyšlo v *Rudom práve* 22.marca 1968 a do konca tohto mesiaca sa novým prezidentom stal Ludvík Svoboda.

Oblúbenosť reformistov u verejnosti a stále slabší vplyv konzervatívnych komunistov viedol k spísaniu programu politickej práce strany pre najbližšie obdobie. Ten sa mal opierať predovšetkým o podmienky v ČSSR. Jeho tvorcom bol O. Šik, ktorý na jeho spísaní spolupracoval s odborníkmi na ekonómiu a hospodárenie krajiny. Akčný program KSČ bol schválený 21. marca 1968 a jeho hlavné body sa týkali vlastnej cesty ČSSR k socializmu, kvôli špecifikám krajiny, spoluprácu s inteligenciou za účelom rozvoja vedy a techniky, demokratizáciu celého spoločenského a politického systému, slobody slova, federalizácie atď.¹²⁶

Program ale vyznieval veľmi všeobecne a jeho realizácia by bola nezlučiteľná so zachovaním režimu. Preto bili predstavitelia konzervatívneho komunizmu v ČSSR aj v zahraničí na poplach v Moskve. Aj napriek tomu, že L. I. Brežnev spočiatku Dubčeka podporoval, začali byť sovietski komunisti ostražití a viac sledovať dianie v Československu, ktoré sa očividne vymykalo spod kontroly. 23. marca bola preto v Drážďanoch zvolaná schôdza, kde rokovala budúca "peťka" a KSČ. zasadnutia sa zúčastnil aj Brežnev, ktorý kritizoval československých komunistov za to, že sa pri vytváraní programu politiky KSČ neporadili s Moskvou.¹²⁷ Po tomto rokovaní reformní komunisti ustúpili od revolučnej reformy a ďalej postupovali umiernené. Znovuoživil

¹²⁴ Tamtiež.

¹²⁵ Vid' napr. Zpráva ze zasedání ústřední kontrolní a revizní komise KSČ. *Rudé právo*. 1968, **48**(9), 1.

¹²⁶ EMMERT, František. *Rok 1968 v Československu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 6-7. ISBN 978-80-7021-903-4.

¹²⁷ VONDROVÁ, Jitka. Pražské Jaro 1968. In: LONDÁK, Miroslav a Stanislav SIKORA. *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2009, s. 62-81. ISBN 978-80-224-1095-3.

Národnú frontu, čo posilnilo monopol KSČ. Na moci sa ako partneri mali podieľať aj iné strany, ale žiadna nemala ohroziť vedúcu pozíciu komunistov, ktorí si svoju pozíciu mali zachovať demokratickými prostriedkami bez použitia násilia. Program bol zverejnený 10. apríla, ale medzi jeho schválením a zverejnením došlo k mnohým zmenám, preto bol prijatý značne rezervovane.¹²⁸

8. apríla 1968 vznikla nová vláda ČSSR. Predsedom novovzniknutej vlády bol Oldřich Černík a z predchádzajúcej vlády Jozefa Lenárta ostalo len 10 pôvodných členov. Vládu tak tvorili zväčša reformne orientovaní komunisti.¹²⁹ Nová vláda mala získať väčšiu samostatnosť voči vedeniu strany a mala byť výraznejšie kontrolovaná parlamentom, na ktorého čele bol J. Smrkovský. ŠtB už nemohla byť zneužívaná vo vnútropolitických sporoch, namiesto toho sa mal minister vnútra zodpovedať parlamentu. Plánovaná bola reforma ústavy, ktorá mala z Československa vytvoriť sociálny právny štát, kde by boli prijaté princípy del'by moci, posilnenie postavenia sudcov a advokátov, diskutovalo sa dokonca aj o zrušení trestu smrti.¹³⁰

Čiastočná demokratizácia, kedy spoločnosť mohla vyjadriť svoju nespokojnosť so životnými podmienkami v krajine, bola jedným z dôvodov začiatku dlho plánovanej hospodárskej reformy. Tá bola potrebná ale odkladaná už niekoľko rokov a mala zachrániť ekonomiku krajiny. Jej základ však tvorilo odstránenie direktívneho riadenia KSČ v ekonomike. Namiesto úradníkov mali trh poháňať zisk, cena, dopyt, dane, konkurencia atp. Reforma počítala so zrušením výrobných ministerstiev a ich nahradením niekoľkými rezortnými úradmi, ktoré by neriadili výrobu, ale určovali by podnikom pravidlá.¹³¹

Stratové podniky mali byť modernizované alebo zrušené, tie aktívne mali byť spravované podnikovými radami, ktoré by tvorili zamestnanci daného podniku.

¹²⁸ Tamtiež.

¹²⁹ Z predchádzajúcej vlády boli aj naďalej členmi O. Černík, F. Hamouz, J. Hájek, B. Sucharda, F. Vlasák, F. Penc, B. Macháčová - Dostálová, J. Krejčí, V. Valeš, J. Korčák. Složení vlády premiéra Oldřicha Černíka (8.4.1968-31.12.1968). FELCMAN, Ondřej. *Vláda a prezident*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, s. 430-431. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970. ISBN 80-7239-077-5.

¹³⁰ PAUER, Jan. *Praha 1968: Vpád Varšavské smlouvy, Pozadí - Plánování - Provedení*. Praha: Argo, 2004, s. 24-33. ISBN 80-72003-558-4.

¹³¹ VANČURA, Jiří. *Naděje a zklamání: pražské jaro 1968*. 2.vyd. (1.vyd.v Mladé frontě). Praha: Mladá fronta, 1990, s. 44-51. ISBN 80-204-0179-2.

Povolené malo byť drobné súkromné podnikanie či spolupráca s kapitalistickými podnikmi v zahraničí. ČSSR sa zaujímalo aj o pôžičku vo voľnej mene alebo zlate, ktorú odmietol poskytnúť Sovietsky zväz, preto sa začali jednaná na západe. Tvorcom reformy bol rovnako ako pri Akčnom programe Ota Šik. Reformné vedenie krajiny pripravovalo občanov na ťažké časy spojené so zavádzaním reformy, ale aj napriek tomu sa tešili podpore u verejnosti. K týmto zmenám nakoniec kvôli zásahu Sovietskeho zväzu nedošlo.¹³²

Novému vedeniu sa podarilo presadiť zrušenie cenzúry a zákon o rehabilitáciách, ktorý pojednával o individuálnom oslobodení a materiálnom odškodnení všetkých nevinných osôb odsúdených v politických procesoch v strane aj mimo nej.^{133 134} Zrušenie cenzúry sa týkalo aj opätovného povolenia vydávania dovtedy zakázaných periodík, znovu tak vychádzali mnohé proreformne orientované časopisy a noviny, napr. *Literární listy*, *Studentské listy*, *Reportér* či *Politika*. *Rudé právo* sa vyjadrovalo síce umiernené ale proreformne.¹³⁵

4. mája 1968 jednala delegácia predsedníctva ÚV KSČ, ktorá sa skladala z A. Dubčeka, O. Černíka, J. Smrkovského a V. Biľaka v Moskve, kde bola kritizovaná reformná politika KSČ, predovšetkým spôsob odvolania A. Novotného a nárast reformných hnutí v krajine.¹³⁶ Pravdepodobne aj táto schôdzka spôsobila väčší rozkol medzi reformnými komunistami.

Na toto obdobie boli pôvodne naplánované aj voľby do národných výborov, ktoré mali zabezpečiť personálnu výmenu konzervatívcoov za reformistov. Tie boli nakoniec odložené na jeseň alebo až na prvú polovicu roku 1969. Dôvodov bolo niekoľko - nový

¹³² Tamtiež.

¹³³ K rehabilitáciám reálne došlo, jej výsledky však po intervencii nemohli byť zverejnené. PAUER, Jan. *Praha 1968: Vpád Varšavskej smlouvy, Pozadí - Plánování - Provedení*. Praha: Argo, 2004, s. 24-33. ISBN 80-72003-558-4.

¹³⁴ Obnovené bolo aj vyšetovanie smrti Jana Masaryka. PREČAN, Vilém a Jindřich PECKA. *Proměny Pražského jara 1968-1969: sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-852-7010-2.

¹³⁵ DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006, s. 44-52. Knihy dokumenty. ISBN 80-7285-080-6.

¹³⁶ PREČAN, Vilém a Jindřich PECKA. *Proměny Pražského jara 1968-1969: sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-852-7010-2.

system bolo potrebné najprv stabilizovať a zároveň si ujasniť postavenie Národnej fronty a jej zložiek. Zdola sílil aj nátlak na zmenu a demokratizáciu volebného zákona. Tieto voľby tak mohli nepriaznivo pôsobiť na postavenie KSČ a ohrozovať jej monopol moci.¹³⁷

6. mája boli zo zasadnutí politbyra ÚV KSSZ a Vojenskej rady ministerstva obrany ZSSR prijaté rozhodnutia a opatrenia, ktoré sa týkali zosilnenia nátlaku na Dubčeka a ostatných československých reformných komunistov. Tieto rozhodnutia, stratégia postupu proti reformným silám a podpory konzervatívneho krídla, boli prijaté aj na zasadaní 5 štátov varšavskej zmluvy, ktoré sa stretli 8. mája v Moskve. Schválený bol aj návrh na cvičenie "Šumava", čo viedlo k niekoľkým štátnym návštevám sovietskych vojenských predstaviteľov v ČSSR a príchodu sovietskych, maďarských a poľských vojsk na prelome mája a júna.¹³⁸

V dňoch 29.mája až 1. júna sa konalo zasadnutie ÚV KSČ, ktorého výsledkom bolo aj naplánovanie mimoriadneho 14. zjazdu ÚV KSČ v septembri toho roku, ktorého účelom mala byť voľba nového predsedníctva ústredného výboru. Výraznejšie sa začala profilovať menšinová konzervatívna časť strany, ktorá sa začala obávať o svoje postavenie.¹³⁹

Prípravy na intervenciu boli zintenzívnené po vydaní textu L. Vaculíka *Dvatisíce slov*. Ten bol publikovaný v niekoľkých denníkoch a jeho radikálna rétorika bola často vnímaná ako prílišné dráždenie Moskvy. Reformné vedenie v tomto období dostalo mnoho listov z Moskvy ale aj z iných krajín varšavskej peťky. Tie sa zhodovali v označovaní textu za prejav kontrarevolúcie a navrhovali schôdzku na prejednanie situácie. Bez účasti Československa sa táto schôdza konala v polovici júla a jej

¹³⁷ VONDROVÁ, Jitka. *Reforma? Revoluce?: pražské jaro 1968 a Praha*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 84-109. ISBN 978-80-7285-167-6.

¹³⁸ BENČÍK, Antonín. *Operace Dunaj, aneb, Internacionální vražda Pražského jara*. Praha: Krutina Jiří - Vacek, 2013, s. 31-65. ISBN 978-80-87493-57-1.

¹³⁹ Medzi nich patria napr. Biřák, Kolder, Švestka či Indra. BENČÍK, Antonín. *Téma: Alexander Dubček*. 2., dopl. vyd. Praha: Křesťanskosociální hnutí, 2012, s. 21-46. ISBN 978-80-87493-20-5.

výsledkom bol list zaslaný ÚV KSČ, v ktorom bola obsiahnutá aj hrozba použitia sily. KSČ však tieto obvinenia odmietala.¹⁴⁰

19. júla navrhol Brežnev bilaterálnu schôdzku na hranici oboch krajín v Čiernej nad Tisou, ktorá sa konala 29. júla a zúčastnili sa jej členovia ÚV KSČ a ÚV KSSZ. Rokovali štyri dni, predovšetkým o požiadavkách Moskvy na zavedenie personálnych zmien v KSČ. Ich námietky smerovali napr. na postavenie O. Šika, F. Kriegla, J. Pavla či V. Prchlíka. Následne sa 2. augusta v Bratislave konalo stretnutie varšavskej "päťky", ktoré dopadlo dobre a 3. augusta opustili ČSSR vojaci a bola ukončená operácia Šumava. Vedenie KSČ tak dostalo čas a priestor na prevedenie požadovaných zmien.¹⁴¹

V nasledujúcich týždňoch bol A. Dubček Brežnevom niekoľkokrát napomínaný a obviňovaný z neplnenia rozhodnutí spoločne prijatých v Čiernej nad Tisou. Dubček argumentoval tým, že mnoho týchto zmien sa nedá aplikovať zo dňa na deň. Brežnev nebol s touto odpoveďou spokojný a dňa 17. augusta sa začala príprava vojenskej intervencie nazývanej aj operácia Dunaj. Vojská piatich krajín varšavskej zmluvy začali prekračovať československé hranice 20. augusta.¹⁴²

Predsedníctvo ÚV KSČ hneď nasledujúci deň vydalo prehlásenie Všetmu ľudu Československé socialistickej republiky, v ktorom oznamovali a odsudzovali vstup vojsk do Československa a vyzývali občanov, aby vojskám nekládli odpor. V prehlásení sa vyjadrili aj o tom, že všetci vedúci funkcionári štátu, KSČ a Národnej fronty mali v úmysle naďalej zotrvať vo svojich funkciách.¹⁴³

Vývoj po auguste 1968

Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy sa reformní komunisti snažili ešte o záchranu demokratizácie režimu v ČSSR. V dňoch 23. až 26. augusta 1968 sa konali tzv. moskovské rokovania, na ktorých sa sovietski predstavitelia snažili hlavne o to, aby

¹⁴⁰ Tamtiež.

¹⁴¹ EMMERT, František. *Rok 1968 v Československu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 26-27. ISBN 978-80-7021-903-4.

¹⁴² BYSTRICKÝ, Valerián. *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008, s. 171-184. ISBN 978-80-969782-3-6

¹⁴³ Všetmu ľudu Československé socialistickej republiky. *Rudé právo*. 1968, 48(231), 1.

československá delegácia uznala inváziu za oprávnenú a priznala snahu o kontrarevolúciu vo svojich kruhoch. Aj tu sa znovu ukázala nejednotnosť československých komunistov a posilnila sa moc konzervatívneho prosovietskeho krídla, na ktorého čelo sa postavil G. Husák. Táto skupina "realistov" mala veľký podiel na normalizácii politického aj spoločenského života v ČSSR.¹⁴⁴

Medzi ďalšie požiadavky KSSZ patrilo aj anulovanie mimoriadneho 14. zjazdu KSČ, zavedenie cenzúry a personálne zmeny na vedúcich postoch. O svoje miesto mali takto prísť napr. Predseda NF F. Kriegel, tajomník ÚV KSČ Č. Císař, a členovia vlády O. Šik, J. Pavel a J. Hájek. Naopak, svoje funkcie si mali ponechať A. Indra či V. Biřák.¹⁴⁵

Výsledkom týchto jednaní bolo podpísanie moskevsých protokolov, v ktorých nebola situácia v ČSSR označená za kontrarevolučnú ani invázia za oprávnenú. Tá bola dokonca časovo obmedzená, ale namiesto konkrétneho dátumu mala skončiť, keď ohrozenie bezpečnosti socialistických krajín pominie. ČSSR musela stiahnuť požiadavku na prešetrenie otázky agresie voči republike z programu Bezpečnostnej rady OSN. 14. mimoriadny zjazd, ktorý mal slúžiť na výmenu osôb vo vedúcich pozíciách KSČ bol anulovaný, ale vedúci predstavitelia KSČ a štátu mali naďalej zotrvať na svojich pozíciách.¹⁴⁶

Ťaženie proti reformistom však bolo stále výraznejšie. V januári 1969 ako jeden z prvých opustil svoje miesto v parlamente J. Smrkovský, ktorého chcel Kremľ zbaviť postu už dlho. Stále pretrvávali snahy o výmenu 1. tajomníka ÚV KSČ, ktorým sa mal stať G. Husák. Príležitosť sa naskytla po hokejovom zápase ČSSR a ZSSR, kedy sa oslavy v uliciach Československa rýchlo zvrtili v protisovietske demonštrácie. A. Dubčekovi bolo za vinu kladené, že proti demonštrantom nezasiahol a odmietal využiť silu československej armády. V priebehu apríla sa Moskva Dubčekovi opakovane vyhrážala použitím sily za účelom vynútenia poriadku. To viedlo k jeho rezignácii 12.

¹⁴⁴ SIKORA, Stanislav. *Po jari krutá zima: politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968-1971*. 1. vyd. Bratislava: Historický ústav SAV v Typoset Print, 2013, s. 81-94. ISBN 978-80-970302-9-2.

¹⁴⁵ Tamtiež.

¹⁴⁶ Protokol o jednaní delegace SSSR a ČSSR (1968): (tzv. Moskevský protokol). In: *Vláda České republiky*[online]. Praha: VLÁDA ČR, 2008 [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=40051>

apríla 1969.¹⁴⁷ Husák nastúpil do novej pozície 17. apríla toho roku a týmto sa normalizácia politického života a likvidácia reformistického krídla v Československu blížila ku koncu.¹⁴⁸

Záver

Ideológia komunizmu má korene v socializme. Jej hlavným znakom bolo odmietanie súkromného majetku a predstavuje jednu z najdôležitejších ideológií 20. storočia. V praxi sa komunizmus vždy vyznačoval obmedzovaním osobných slobôd, kontrolou všetkých aspektov života, odmietanie slobodných volieb a demokracie a perzekúciou pre režim nepohodlných osôb. V Česku aj na Slovensku sa komunizmus objavil už v 19. storočí, pričom v českej časti bol spájaný s komunizmom rakúskym alebo nemeckým a v slovenskej časti sa jeho vývoj spájal vždy s maďarským komunizmom. V Československu vznikla komunistická strana oddelením od ČSSD v roku 1921 a na jej čele bol Bohumír Šmeral. Strana mala veľkú členskú základňu a patrila medzi najväčšie komunistické strany v Európe. Významným medzníkom vo vývoji komunizmu v Československu bol proces bolševizácie v rokoch 1921 až 1929, ktorý mal prepojiť ideológiu marxizmu-leninizmu s politickou praxou. Už tu sa formovalo budúce vedenie strany na čele s Klementom Gottwaldom. V tomto období sa strana stretávala so stratou podpory a voličskej základne, čo sa zmenilo po skončení druhej svetovej vojny, počas ktorej boli vedúci predstavitelia strany činní predovšetkým v exile. Neučasť KSČ na prijatí Mníchovského diktátu, orientácia na Rusko a činnosť v exile získali strane nie len nových členov, ale aj 40,1% hlasov v Českých krajinách a 30,37% hlasov na Slovensku vo voľbách v roku 1946. To zabezpečilo strane významné posty na ministerstvách, no ich cieľom bola úplná nadvláda. K tomu došlo už vo februári 1948, kedy kvôli nezhodám vo vláde a snahe o vypísanie predčasných volieb podali nekomunistickí ministri demisiu. Po nátlaku na prezidenta boli tieto počty doplnené z rád komunistov. Toto obdobie nazývané aj Víťazný február 1948 bolo začiatkom obdobia prenasledovania opozície. Nové voľby boli vypísané ešte toho roku, ale okrem kandidátov z Národnej fronty si voliči mohli vyhrať iba tzv. "biely lístok", čo viedlo k

¹⁴⁷ BENČÍK, Antonín. *Téma: Alexander Dubček. 2.*, dopl. vyd. Praha: Křesťanskosociální hnutí, 2012, s. 64-71. ISBN 978-80-87493-20-5.

¹⁴⁸ Tamtiež.

zisku viac ako 80% hlasov pre KSČ v oboch častiach republiky. Tak sa začalo obdobie čistiek, cenzúry a politických procesov v Československu.

Rok 1953 priniesol významné zmeny pre komunistický režim. Smrťou J. V. Stalina došlo ku kritike kultu jeho osobnosti a zavedeniu politiky "Nového kurzu" v Moskve. Táto zmena mala priniesť uvoľnenie režimu a nápravu pochybení v politike v minulom období. Smrť K. Gottwalda priniesla aj personálne zmeny a aj zmeny vo fungovaní strany, napr. posilnenie pozície šéfa strany. V máji toho roku zasiahla obyvateľov Československa menová reforma, ktorá bola súčasťou menových reforiem naprieč krajinami ZSSR. Tá prebehla aj napriek tomu, že ju vedenie strany na verejnosti popieralo a priniesla zvýšenie daní, prechod k voľnému trhu, veľké straty na úsporách občanov atď. Výsledkom boli demonštrácie proti menovej reforme aj komunistickému režimu, ktoré sa konali na rôznych miestach v celom Československu, ale boli režimom hrubo potlačené. S takto získanými prostriedkami sa krajina vydala smerom k uvoľňovaniu režimu.

S tým súvisel koniec prenasledovania niektorých skupín, napr. tzv. kulakov či cirkví, politických procesov a neskôr aj možnosť fungovania opozičných skupín a zrušenie cenzúry. Z ústrania tak vystúpila napr. bývalá sociálna demokracia, ktorá sa snažila o svoju obnovu. Pôvodná strana bola totiž čiastočne zlúčená so stranou komunistickou, zvyšok sa rozpadol kvôli zákazu opozičných strán. V tomto období si strana prešla personálnymi zmenami a fungovala predovšetkým v zahraničí, kde sa snažila aj o vytvorenie jednotnej organizácie československej demokratickej opozície. Po prepustení väznených bývalých členov sociálnej demokracie v 60. rokoch sa začalo diskutovať o znovuzaložení strany, ale postupovali opatrne, kvôli strachu z reakcie KSČ, ktorá toto jednanie nepodporovala. Medzi jej členov patrili P. Janýr, J. Kohout, J. Bechyně a ďalší. Na jednaniach s KSČ síce vyjadrili ochotu spolupracovať, ale kvôli nesúhlasu Moskvy boli tieto snahy zhatené.

Podobne dopadla aj organizácia K 231, ktorá združovala osoby odsúdené na základe Zákona 231/1948 Sb. a tých, ktoré ho neskôr nahradzovali. Po masových prepúšťaniach v 60. rokoch začali formovať nepochitický klub, ktorý si zakladal na svojej legalite a ich cieľom bolo predovšetkým dosiahnutie rehabilitácie jeho členov. Klub bol založený J. Brodským a medzi jeho ďalších členov patrili aj K. Nigrín, Z. Mráz, J. Šmíd a ďalší. Po kritike KSČ Moskvou musela strana voči tomuto klubu zasiahnuť. Aj keď K 231

dokázali prinútiť KSČ, aby niektorých jej členov rehabilitovali, nebolo to v takom rozmere, ako požadovali a po vstupe Varšavských vojsk sa táto iniciatíva rozpadla a väčšina jej členov emigrovala do zahraničia.

Tretou skúmanou iniciatívou bol Klub angažovaných nestranníkov. Ten združoval nekomunistov, ktorý mali záujem zapájať sa do politického rozhodovania v Československu. Ich hlavnými cieľmi bolo vytvorenie ústavnej demokracie, organizovanie diskusií a zúčastnenie sa na voľbách a medzi jeho členov patrili ľudia z okolia chemika L. Rybáčka, I. Jonáš, L. Novák, I. Sviták a ďalší. Klub sa snažil aj o registráciu, najprv iba na území mesta Praha neskôr aj na ministerstve vnútra. Časom sa ukázali problémy tohto hnutia, ktoré spočívali v zlej organizácii a členitosti, ale aj v nedostatku finančných prostriedkov. Po rozhodnutí KSČ mohol byť Klub angažovaných nestranníkov legalizovaný len po vstupe do Národnej fronty. Jednania s KSČ však nemali priaznivý výsledok a rovnako ako predošlé dve iniciatívy aj KAN čakal rozpad po intervencii krajín ZSSR.

Hromadné prepúšťanie politických väzňov v 60. rokoch sa týkalo aj osôb odsúdených za tzv. buržoázny nacionalizmus predovšetkým počas 50. rokov. Jeho hlavným znakom boli nacionalistické tendencie, nakoľko sa týkal slovenských politikov, ktorý presadzovali väčšiu samostatnosť Slovenska. Medzi buržoáznych alebo aj malomeštiackych nacionalistov patrili napr. G. Husák, L. Novomeský či V. Clementis. KSČ vytýkali slabé právomoci KSS, ktorá nefungovala ako legálna strana kvôli nariadeniu z Moskvy. To povoľovalo iba jednu komunistickú stranu v každej krajine Zväzu. Slovenskí nacionalisti, ktorý presadzovali decentralizáciu a zavedenie federácie, tak boli prenasledovaní a väznení. Najvýraznejšou postavou bol práve budúci prezident Gustav Husák, ktorý otvorene kritizoval vedenie strany, predovšetkým prezidenta Novotného. Aj to viedlo k prezidentovmu pádu po Brežnevovej návšteve v Československu a personálnej zmene na vedúcich pozíciách KSČ.

Tie boli z veľkej časti obsadené proreformne orientovanými politikmi. Tí sa kvôli nejednotnosti názorov delili na tri skupiny, a to demokratických komunistov (F. Kriegel, O. Šik, J. Hájek), centristov (A. Dubček, J. Smrkovský, O. Černík) a tzv. "technokratov" (A. Indra). Stranu rozdeľovali aj názory na postavenie Slovenska v rámci krajiny na zástancov federácie (G. Husák) a jej odporcov (V. Široký a ďalší). Najdôležitejšou zmenou bolo obsadenie postu 1. tajomníka strany Alexandrom

Dubčekom v roku 1967, ktorý bol dovtedy prvým tajomníkom KSS. Tak sa začalo obdobie nazývané aj "predjarie", ktoré sa vyznačovalo kritikou politických procesov 50. rokov a očisťovaním neprávom odsúdených a nahradzovaním mnohých konzervatívnych komunistov reformistami. Tí prijali nový program strany pre nasledujúce obdobie nazývaný Akčný program KSČ. Jeho obsahom bola napr. demokratizácia, sloboda slova či federalizácia. Ich postup sa ale zmiernil po kritike reformnej politiky z Moskvy a režim sa znovu viac sprísnil. V apríli roku 1968 vznikla nová vláda O. Černíka, ktorá sa skladala z väčšej časti z proreformne zmýšľajúcich politikov. Tí plánovali zmeniť režim tak, aby sa aj nekomunistické hnutia mohli spolupodieľať na politike a zúčastniť sa na demokratických voľbách. Plánovaná bola aj reforma hospodárstva a podarilo sa im presadiť aj zrušenie cenzúry. Pretrvávajúca kritika z Ruska ale prehlbovala rozdiely medzi jednotlivými krídlami reformistov. V máji a júni roku 1968 prebiehalo v ČSSR cvičenie "Šumava", kvôli ktorému sa v krajine vyskytovali sovietske, poľské a maďarské vojská, čo malo pravdepodobne slúžiť k zastrašeniu vtedajšej vlády. Prvú hrozbu o použití vojenskej sily dostal ÚV KSČ v júli toho roku. Koncom mesiaca sa konala bilaterálna schôdzka KSČ a KSSZ, ktorá mala prinútiť československých komunistov, aby sa podriadili vôli Moskvy. Kvôli neposlúchnutiu týchto nariadení vstúpili vojská varšavskej päťky dňa 20. augusta 1968 do Československa, čo znemožnilo pokračovanie v demokratizácii krajiny.

V nasledujúcich dňoch vyzvali ÚV KSČ občanov ČSSR, aby vojskám nekládli odpor. Podpísané boli aj Moskevské protokoly, ktoré neobsahovali všetko, čo Moskva požadovala a nepriniesli žiadne okamžité zmeny. Ťaženie proti reformistom však silnelo a tí tak postupne opúšťali svoje pozície a boli nahradzovaní tzv. realistami. Tento proces bol zavŕšený rezignáciou A. Dubčeka dňa 12. apríla 1969 z postu 1. tajomníka ÚV KSČ, jeho nahradením G. Husákom o 5 dní neskôr a začiatkom normalizácie v ČSSR.

Summary

The main aim of this thesis was to provide a list of opposition groups of the Communist Party of Czechoslovakia and more importantly to conservative wing of the party itself during the years between 1953 and 1969.

The research has shown that many groups, that could be considered an opposition, were formed in this period of partial liberalisation of the regime. This was a result of the New course politics, which was forced on Czechoslovakia after the death of J.V. Stalin and the exposure of the cult of personality by Moscow leaders.

The biggest and most influential groups that were formed outside the party were former Social Democratic Party, K 231 and the Club of Committed Nonpartisans. These groups had political demands of the party, even though not all of these were political movements. They even have been partially successful with representing these to the leaders of the country and had a space in new media formed during this period.

However, more important and influential were the differences among the members of the Communist Party. The diversion was the result of its fragmentation, which led the countries regime to partial liberalisation and on the way to possible democracy. There was a fragmentation based on the views on reforms, even inside the Reform wing, which divided the communists into three groups: Democrats, Centrists and Technocrats. Significant disagreements were also a result of formation of two groups with different views on Slovak autonomy: Federalists and the Centrists.

This was the reason why the party was not efficient in reforming the country. Also, when the Warsaw pact invaded the Czechoslovakia, all of the opposition groups outside the Communist Party of Czechoslovakia were prohibited and most of the reformist politicians were forced to resign. After the resignation of the first secretary Alexander Dubček and his replacement with Gustáv Husák, the strong normalisation began.

Použitá literatura

1. BARNOVSKÝ, Michal. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953-1957)*. Vyd. 1. Brno: Prius, 2002. Krize komunistického systému v Československu 1953-1957. ISBN 80-728-5013-X.
2. BÁRTA, Milan. Podíl československé Bezpečnosti na přípravě a provedení měnové reformy v roce 1953. *Securitas Imperii*. 2014, **24**(1), 52-81.
3. BENČÍK, Antonín. *Operace Dunaj, aneb, Internacionální vražda Pražského jara*. Praha: Krutina Jiří - Vacek, 2013, s. 31-65. ISBN 978-80-87493-57-1.
4. BENČÍK, Antonín. *Téma: Alexander Dubček*. 2., dopl. vyd. Praha: Křesťanskosociální hnutí, 2012, s. 21-46. ISBN 978-80-87493-20-5.
5. BUDINSKÝ, Libor. *Deset prezidentů*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2003, s. 199-209. ISBN 80-242-0966-7.
6. BYSTRICKÝ, Valerián. *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008. ISBN 978-80-969782-3-6.
7. CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*. Vyd. 1. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000, s. 36-47. ISBN 80-86130-10-x.
8. CUHRA, Jaroslav. Několik poznámek k činnosti K 231 a Konfederace politických vězňů (KPV). In: CUHRA, Jaroslav a Václav VEBER. *Za svobodu a demokracii*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1999, s. 179-181. ISBN 80-7184-794-1.
9. ČAPKA, František. *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 107-109. ISBN 978-80-210-4797-6.
10. DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006, s. 61-64. Knihy dokumenty. ISBN 80-7285-080-6.
11. EMMERT, František. *Rok 1968 v Československu*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-903-4.
12. FELCMAN, Ondřej. *Vláda a prezident*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, s. 430-431. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970. ISBN 80-7239-077-5.
13. FORMÁČKOVÁ, Marie. *V hlavní roli Gustáv Husák: [tragédie jednoho osudu] : podle dokumentárního filmu Roberta Sedláčka a Michala Kubala*. Vyd. 1. Mnichovice: BVD, 2009, s. 10. ISBN 978-80-87090-24-4.

14. GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek IV.*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 55-71. ISBN 80-7285-058-X.
15. GRULICH, Tomáš. Československá sociální demokracie v exilu. In: FAJMON, Hynek, Stanislav BALÍK a Kateřina HLIUŠKOVÁ. *Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 181-187. ISBN 978-80-7325-158-1.
16. HOPPE, Jiří a Jiří SUK. *Dvojitá identita Klubu angažovaných nestraníků: před invazí 1968 a po pádu komunismu 1989 : [dvě historické studie doplněné edicí vybraných dokumentačních materiálů]*. Vyd. 1. Praha: Euroslavica, 2008, s. 9-14. ISBN 978-80-85494-82-2.
17. HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2009, s. 45-49. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-216-2.
18. CHARVÁT, Jakub. Analýza průběhu a výsledků voleb do Národního shromáždění konaných v roce 1946. In: KOCIAN, Jiří a Vít SMETANA. *Květnové volby 1946 - volby osudové?: Československo před bouří*. Praha: Euroslavica, 2014, s. 23-58. ISBN 978-80-87825-09-9.
19. CHARVÁT, Jakub. Zdeněk Nejedlý a Komunistická strana Československa v letech 1921–1925. Příspěvek k historii vztahů mezi KSČ a levicovou inteligencí. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek I.*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003, s. 15-42. ISBN 80-86569-60-8.
20. JANČÍK, Drahomír. Peněžní reforma roku 1953 jako nástroj sociální změny. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA. *Osm let po válce: rok 1953 v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 327-339. ISBN 978-80-87211-98-4.
21. JAVŮREK, J. Absence a fluktuace - brzda pětiletky: Za zameškané směny by se postavilo 39 bytových jednotek. *Rudé Právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1953, **33**(144), 1.
22. JELINEK, Yeshayahu. Nationalism in Slovakia and the Communists, 1918-1929. *Slavic Review*. 1975, **34**(1), 65-85. DOI: 10.2307/2495874. ISSN

00376779. Dostupné také z:
<http://www.jstor.org/stable/2495874?origin=crossref>

23. JOCH, Roman. Socialismus a komunismus: styčné body a rozdíly. In: FAJMON, Hynek, Stanislav BALÍK a Kateřina HLIUŠKOVÁ. *Dusivé objekty: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 13-17. ISBN 978-80-7325-158-1.
24. KABÁT, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2011, s. 46. ISBN 978-80-7252-347-4.
25. KABELE, Jiří. *Z kapitalismu do socialismu a zpět: teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 271-272. ISBN 80-246-1127-9.
26. *KAN 1968 - 2003: 35 úsilí o polidšťování politiky*. Praha: KAN, 2003.
27. KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2001. Poznávání komunistické minulosti. ISBN 80-859-4775-7.
28. KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948: (pomocný studijní text pro gymnázia)*. 1. vyd. Praha: SPN, 1991, s. 143-153. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25699-6.
29. KAPLAN, Karel. *Druhý proces: Milada Horáková a spol. - rehabilitační řízení : 1968-1990*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008, s. 11-15. ISBN 978-80-246-1431-1.
30. KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. Brno: Doplněk, 2002, s. 45-90. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6.
31. KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. 1. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, o. s., 2009, s. 155-157. ISBN 978-80-87029-53-4.
32. KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister, 2008, s. 7-18. ISBN 978-80-87029-31-2.
33. KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: doba tání 1953-1956*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, spol. s.r.o., 2005, s. 63-66. ISBN 80-86598-98-5.
34. KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o Únoru*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 1997, s. 167-196. Knihy dokumenty. ISBN 80-85765-73-x.

35. KAPLAN, Karel. *Sociální demokracie po únoru 1948*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2011, s. 23-27. Knihy dokumenty. ISBN 978-80-7239-255-1.
36. KÁRNÍK, Zdeněk. KSČ – úspěchy a neúspěchy v klíčově významných parlamentních volbách v roce 1935. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek I.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003, s. 63-88. ISBN 80-86569-60-8.
37. KINČOK, Branislav. Činnosť štátnej bezpečnosti proti Gustávovi Husákovi v rokoch 1948-1950. In: KINČOK, Branislav. *Gustáv Husák a jeho doba*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015, s. 191-238. ISBN 978-80-89335-76-3.
38. KINČOK, Branislav. Takzvaný buržoázný nacionalizmus a vnútrostranícky boj v KSS 1948-1951. In: KALOUS, Jan a Jiří Kocian. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 106-116. ISBN 978-80-7285-156-0.
39. KLIMENT, Alexander. Aktivita nepojmenovaných. *Literární listy*. 1968, **1**(3), 4.
40. KLÍMEK, Antonín. *Vítejte v první republice*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2003, s. 79-81. ISBN 80-86515-33-8.
41. LONDÁKOVÁ, Elena. Slovenské predjarie. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1998, s. 17-28. ISBN 80-210-1976-X.
42. LUŽA, Radomír. *Československá sociální demokracie: kapitoly z let exilu 1948-1989*. 1. vyd. Praha: Československé dokumentační středisko, 2001, s. 60-64. Dokumentace československého exilu 1948-1989. ISBN 80-7239-096-1.
43. MAŇÁK, Jiří. Proměna dělnické strany v organizaci moci. Problematika dělnického charakteru KSČ v letech 1945–1953 ve světle stranické statistiky. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek I.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003, s. 157-200. ISBN 80-86569-60-8.
44. MAREK, Pavel. Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953. *Securitas Imperii*. 2014, **24**(1), 10-34.
45. MARJINA, Valentina. Rehabilitácia tzv. slovenských buržoázných nacionalistov a slovenská otázka. In: KINČOK, Branislav. *Gustáv Husák a jeho*

- doba*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015, s. 323-352. ISBN 978-80-89335-76-3.
46. Národní archiv, Sběrka komise vlády ČSSR pro analýzu událostí let 1967 - 1970, Informace o činnosti přípravného výboru sociálně demokratické strany, f 07/15, sv. 9, aj. 88, 1968, 23.5. - 13.8.
47. PAUER, Jan. *Praha 1968: Vpád Varšavské smlouvy, Pozadí - Plánování - Provedení*. Praha: Argo, 2004, s. 24-33. ISBN 80-72003-558-4.
48. PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita*. Vyd. 1. Praha: NLN, 2011, s. 178-215. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-082-1.
49. PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2003, s. 45-51. Poznávání komunistické minulosti. ISBN 80-85947-89-7.
50. PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 111-116. ISBN 978-80-7325-154-3.
51. PERNES, Jiří. Neznámý dokument o peněžní reformě v Československu v roce 1953. In: PERNES, Jiří. *Po stopách nedávné historie: sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Brno: Prius, 2013, s. 169-190
52. PERNES, Jiří. Rok 1953 v Československu. *Paměť a dějiny*. 2013, 7(3), 15-31.
53. PERNES, Jiří. *Takoví nám vládli: komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili*. Vyd. 2. Praha: Brána, 2010, s. 134-137. ISBN 978-80-7243-437-4.
54. PERNES, Jiří. Změna vedení Komunistické strany Československa na počátku roku 1953. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA. *Osm let po válce: rok 1953 v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 276-284. ISBN ISBN 978-80-87211-98-4.
55. PINEROVÁ, Klára. Vývoj československého vězeňství po druhé světové válce. In: BOUŠKA, Tomáš, Klára PINEROVÁ a Michal LOUČ. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. Vyd. 1. Praha: Političtí vězni.cz, 2009, s. 12-30. ISBN 978-80-254-5825-9.
56. PREČAN, Vilém a Jindřich PECKA. *Proměny Pražského jara 1968-1969: sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-852-7010-2.

57. Protokol o jednání delegace SSSR a ČSSR (1968): (tzv. Moskevský protokol). In: *Vláda České republiky*[online]. Praha: VLÁDA ČR, 2008 [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=40051>
58. RÁKOSNÍK, Jakub. Bolševizace odborů v roce 1929 očima „poražených“. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu Svazek IV.*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 34-54. ISBN 80-7285-058-X.
59. *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1953, **33**(150).
60. *Rudé právo*. 1968, **48**(9), 1.
61. RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002. ISBN 978-802-0009-579.
62. RYCHLÍK, Jan. Slovenský národní komunismus a slovenští národní komunisté. In: KALOUS, Jan a Jiří Kocian. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 306-316. ISBN 978-80-7285-156-0.
63. SIKORA, Stanislav. Dubček kontra Novotný (1963-1967). In: LALUHA, Ivan a kol.. *Alexander Dubček: jeho doba a současnost*. Prvé vydanie. Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2014, s. 24-51. Monografie a štúdie. ISBN 978-80-224-1414-2.
64. SIKORA, Stanislav. *Po jari krutá zima: politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968-1971*. 1. vyd. Bratislava: Historický ústav SAV v Typoset Print, 2013, s. 81-94. ISBN 978-80-970302-9-2.
65. SKILLING, H. Gordon. The Comintern and Czechoslovak Communism:: 1921-1929. *American Slavic and East European Review*. 1960, 19(2), 234-247. DOI: 10.2307/3004193. ISSN 10497544. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/3004193?origin=crossref>
66. SMULA, Johann. The Party and the Proletariat: Škoda 1948–53. *Cold War History*. 2006, **6**(2), 153-175.
67. ŠTEFANSKÝ, Michal. Narastanie konfliktov v slovensko-českých vzťahoch a ich genézia (1966-1967). In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1998, s. 17-28. ISBN 80-210-1976-X.

68. UTITZ, Bedřich. *Neuzavřená kapitola: politické procesy padesátých let*. 1. vyd. Praha: Lidové nakladatelství, 1990, s. 8-17. Dokořán. ISBN 80-7022-091-0.
69. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Sběrka komise vlády ČSSR pro analýzu událostí let 1967 - 1970, ÚV KSČ Informace o některých poznatcích o činnosti K-231. Informační materiál pro květnové plénum ÚV KSČ 1968, D49
70. VANČURA, Jiří. *Naděje a zklamání: pražské jaro 1968*. 2.vyd. (1.vyd.v Mladé frontě). Praha: Mladá fronta, 1990, s. 44-51. ISBN 80-204-0179-2.
71. VONDROVÁ, Jitka. Pražské Jaro 1968. In: LONDÁK, Miroslav a Stanislav SIKORA. *Rok 1968 a jeho místo v našich dejinách*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2009, s. 62-81. ISBN 978-80-224-1095-3.
72. VONDROVÁ, Jitka. *Reforma? Revoluce?: pražské jaro 1968 a Praha*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 84-109. ISBN 978-80-7285-167-6.
73. Všemmu lidu Československé socialistické republiky. *Rudé právo*. 1968, **48**(231), 1.
74. ZAVACKÁ, Katarína. Metamorfózy štátoprávneho postavenia Slovenska v rokoch 1948-1967. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1998, s. 17-28. ISBN 80-210-1976-X.